

A

Zempléni Nemzetörség.

IRTA:

BEKE LAJOS.

SÁTORALJA-ÚJHELY

NYOMATOTT A „ZEMPLÉN” KÖNYVNYOMDÁJÁBAN.

1893.

A nemzetőrsegről általában.¹⁾

A nemzetőrséget a nemzeti önállóságra való törekvések szülték.

Anyaföldje az északamerikai Egyesült Államok; első szervezője Washington. Ő az addigi uralkodó, az angol király sorkatonaságával nem tudott rendes katonaságot szembeállítani; ezért polgárokból, főleg birtokos földművesekből és kereskedőkből alkotta meg egy évi szolgálati kötelezettség mellett a szabadságot oly dicsően kivívó néphadát.

E nemzetőrség, e gyarmatsapatok hivatása tisztán katonai volt.

Washington mellett harcolt a francia Lafayette is, ki a nagy francia forradalom idejében hazájában is felújította a nemzetőrségi intézményt. Amde a francia „garde nationale“²⁾ különösen kezdetben — rendőri szerepet is teljesített. A már akkor egész Franciaország gondolkozását és cselekvés-módját irányító roppant nagy Páris lázongó utcái csőcseléke ellen szükséges volt az értelmesebbek fölfegyverzésére.

Igaz, hogy később maga ez a sereg — a rend őre — vitte véghez mindazt a sok erőszakoskodást, a mi minden jó renddel, sőt jelszavaikkal (Liberté, Fraternité, Egalité) is ellenkezett. De ez csak akkor történt, midőn a garde nationale-ba a vagyontalanokat is bevették, a vagyonosabbakat pedig kizárták. Erre azonban már maga az alkotó, a tapasztalt Lafayette is lemondott a parancsnokságról.

Mikor a királyság és a francia nemzet között nyílt ösz-

¹⁾ Az őrsereg a törvényben és életének legelső phasisaiban „nemzeti őrsereg“nek volt nevezve; mivel azonban ez elnevezés helyett mihamar a „nemzetőrség“ név lett általánossá, így nevezem.

²⁾ A francia királyi seregnek jelentékeny része az idegenekből, főleg svájciakból és a hazaiakból toborzott francia *gárda* volt, mely úgy, mint a janicsárság, az uralkodó személyes hada volt. E zsoldos sereggel szemben nevezték el a francziák a népből alakult gárdájukat *nemzetinek* — *nationale*-nak.

szeütközésre került a dolog, a francziák is hasonló helyzetbe jutottak, mint kevésse előbb az északamerikai ültetvényesek valának. A garde nationalnak főcélja most az lett, hogy a király és az ő zsoldosai ellen kivívja és megvédelmezze a nemzet szabadságait, amint hogy az 1789-iki néplázadás nemcsak a király, hanem a militarismus ellen is irányult.

A francia nemzetörség feladata tehát a katonai és politikai cél mellett még rendőri is volt.

A nagy francia forradalom óta a nemzetőri intézmény lényeges eleme lett minden nemzeties törekvésű forrongó időnek.

Nálunk is francia minta után szervezték. Az 1848. évi ápril 14-én szentesített törvények XXII. czikke rendeli el annak felállítását.

Hazánkban is, mint Franciaországban kettős volt a jelentősége. Egyrészt a birtokos osztályt tömöríti össze, hogy e változó, forrongó időben az alsóbb néposztály előtt is biztosítsa a hozott törvényeket, másrészt a nemzetet fegyverzi fel az udvarral és annak eszközével, a rendes hadsereggel szemben, ha az bármikor is megnyirbálná a kivívott engedményeket.

A törvény ugyan csak „a személyes és vagyonbátorság, a közcsend és belbéke biztosítását“ tette a nemzetörség feladatává. Valószínű azonban, hogy a pozsonyi nagy törvényalkotók szeme előtt lebegett a hadi cél is az esetre, ha a királyi hatalom ismét túlkapásokat követne el. A törvényben azonban ez intentio megemlítve sincs, a mint természetesen nem is lehet, mert a király önmaga ellenében ily törvényt alá nem írhat; de nincs azért sem, mert maguk az irányadó körök is nagyban hangoztatják a bizalmat. Így pl. Batthány a márcz. 22-iki (a közigazgatási elnökökhöz intézett) felhívásában még hiszi, hogy „hazánknak van fentartva ama dicsőség, veszélyes megrázkódtatás nélkül bontakozni ki azon ó, elavult rendszerből, mely anyagi és szellemi kifejlődésére egyiránt nehézkedett“ és a „teljes, tökéletes, századok óta epedő szívvel óhajtott felvirágzására a nemzetnek nem kell más: mint béke, rend és bizalom.“

A törvény és a felállítást elrendelő első ministeri rendeletek értelmében a nemzetörség feladata a rend fentartása.

Sokkal jelentékenyebb volt azonban nemzetörségünknek

a szabadságharcban való szereplése, a mikor is a nemzetőrség tényleg szembe szállott az udvar eszközével, a rendes hadsereggel, midőn az megtámadta a kivívott eredményeket.

A nemzetőrség harctérre való küldésére a 48-iki kormányt a horvát és szerb magyarellenes mozgalmak kényszerítették. A pesti radicales kör Wesselényinek vészt hangoztató beszéde után már ápr. 30-án elkerülhetetlenül szükségesnek tartotta egy hadsereg felállítását, melyet országos toborzás útján önkéntesekből kell megalkotni. A miniszterelnök tehát, ki a már kinevezett hadügyminiszter megérkezéseig a honvédelmi ügyeket vezette, máj. 16-án a „hazafiakhoz“ kiáltványt bocsátott ki egy 10.000 főnyi rendes nemzetőrsereg felállítására iránt.

Igy alakult meg az első 10 zászlóalj gyalogból és 1 üteg ágyúból álló „rendes nemzetőri sereg“, melynek tagjai 3 évi szolgálati időre kötelezték magokat, s mely seregnek a hazában állomásozó cs. kir. csapatokat kellett erősíteni és így a rendet helyreállítani, a szerbeket legyőzni és Horvátországnak imponálni.

Ez a sereg az első 10 honvédzászlóalj, az első honvéd-sereg.³⁾

E többnyire művelt ifjakkól összegyűlt sereg felállítása azonban nem zavarta a házi nemzetőrségnek a megyékben való szervezését.⁴⁾

Később, a hazát fenyegető nagy veszedelem érzetében az országgyűlés jul. 11-ikén Kossuth Lajos lánglelkű beszédére egy 200.000 főből álló sereg felállítását és e sereg költségeinek megadását határozta el. E határozatot azonban a király nem akarta sanctionálni, s így a haza megmentéséül ismét a nemzetőri intézményhez fordultak, mint olyanhoz, mely már szentesített törvényes alapokon nyugodott. Magyarország a haza belső fegyveres ellenségei ellen egyelőre ez intézménnyel segített magán; s midőn később, szakítva a legalis alappal, királyi sanctio nélkül is törvénytényé lett a 200.000-nyi

³⁾ A „rendes nemzetőri sereg“ nevet mihamar elveszítették. A nép már kezdetől csak honvédeknek nevezte őket, majd a hivatalos nyelv is.

⁴⁾ Az ifjúság és a polgárság óriási részvétele mellett alakultak ezek a márcziusi nagy napok lélekgyújtó hatása alatt: legelőször Pozsonyban márcz. 14-én, még a törvény tárgyalása közben, mindjárt rá márcz. 18-án Pesten és Budán. Példáikat követték a megyék és városok. E nemzetőrseregek szerepe egyelőre, úgy július—augusztusig kizárólag rendőri volt.

sereg felállításának elrendelése, akkor főleg a már meglevő nemzetőri csapatok és a szintén már előbb alakult egyes „szabad csapatok“ szolgáltatták a harcziakat.

De a nemzetőri csapatoknak nem mindegyike alakult át honvédszászlóaljává, hanem a háború végeig is megmaradtak nemzetőri minőségben.

Igy tehát a nemzetőrségnek a következő fajait lehet megkülönböztetni.

1.) *Az állandó nemzetőrség*, vagy egyszerűen *nemzetőrség*, felállítva az 1847—48 évi XXII. t. cz. értelmében a megyékben, kerületekben és városokban a közbátorság fentartására. Ide lehet sorozni azon csapatokat is, melyeket az önkéntes nemzetőrségnek kimozdítása után az egyes megyék utólag felállítottak, hogy a megye bizonyos compact védelemmel is bírjon.

2. *Az önkéntes*, vagy *mozgó nemzetőrség*. Ezek csapatuit az állandó nemzetőrség önkéntesen vállalkozóiból, vagy amennyiben ezekből ki nem tellett, sorshúzás útján kijelöltekből alakították. Hadi szolgálati idejük 4—10 hét, sőt 3 hónap is; később az 1 évre, vagy a harc tartamára való lekötetés járja.

3.) *Rendes nemzetőrségnek* nevezi a hivatalos nyelv a legelső kezdetben az első 10 honvéd zászlóaljat is. E honvéd sereg hadiszolgálatára 3 év, a később alakult zászlóaljaké 4 év.

A nemzetőrséggel rokon természetű csapatok a szabadcsapatok és a népfelkelő csapatok. A szabad csapatok nagyobb- és kisebb-, hosszabb, vagy rövidebb szolgálatra alakult csapatok, melyek alakulásukkor saját neveket vettek fel; ilyenek pl. a Hunyady vadászok, Mátyás huszárok, Bocskai huszárok. Ily szabadcsapat nagyon sok alakult még idegenekből is pl. a lengyelekből és a bécsi diákokból. A népfelkeléshez számíttattak azon nagyobb-, vagy kisebb csapatok, melyek az ellenséges invasiónál rövid időre, rögtön, apró *guerilla* harcra, az ellenség nyugtalanítására saját ruházatukban és saját fegyverükben kiállottak.

Az állandó nemzetőrség szervezését a törvény rendeli el.

Ezen 1848. évi XXII. t. cz. 1—35. §-ának értelmében 20 éves korától 50 éves koráig a nemzetőrségbe minden honlakos beírandó, a kinek városokban és rend. tan. községekben 200 frt. értékű háza, földje van, egyéb községekben fél telke, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtoka; ép így, akinek 100 pfrt.

évenkinti tiszta jövedelme van, valamint azok is, akiket az összeírással megbízott hatóságok „az alkotmányos rend fentartásában érdekelteknek s a kitüntetésre méltóknak találnek”. — Azaz tagja lehet mindenki, ki lopás, gyújtogatás s más hasonló bűnnel fertőzve nincs.

A nemzetőrség összeírói és részben alakítói magok a közigazgatási hatóságok (megyék, sz. kir. és r. t. városok), illetőleg az ezek által e célra megbízott küldöttségek.

Van gyalog és lovas nemzetőr és ki hová akarja, oda irathatja be magát. Néhol a helyettesítést is elfogadják. Tisztjeit a kapitányig maga az őrsereg választja, a kapitányon felülieket Magyarországon a nádor királyi helytartó, a kapcsolt részekben a bán nevezi ki. Az egész magyarországi őrseregnek fővezérét a nádor nevezi ki, a kapcsolt részekben a fővezér maga a bán.

A nemzetőrség minden tagja a magyar rendes katonaság hasonló fokozatú tagjaival egyenlő rangú; míg azonban helybeli szolgálatot teljesít, díjat nem kap. Külső szolgálatok idejére azonban már igen, s ez a rendes katonaságéval egyenlő. E díjat, míg törvényhatóságuk kebelében vannak, maga a megyei házi pénztár, ezen kívül az állam fizeti. Fölfegyverezni magukat fegyverezik fel, de ha arra nem képesek, az állam teszi meg azt. Ép így az állam kötelessége gondoskodni alkalmas katonai egyénekről is, akik őket a fegyverforgatásban begyakorolják.

A seregnek egyelőre feladata csak a közrend fentartása; dolgozunk tehát katonai parancsnokuk kijelölésére a rendőrségi szolgálatoknak sorszerinti teljesítése, rendetlenségek esetén a polgári előljáró felszólítására és katonai előljárójuk parancsára a szükséges karhatalom kiszolgáltatása.

Aszolgálati *pragmatica* a törvényben még nincs kidolgozva, ép így nincs megállapítva az egyenruha és fegyverzet sem.

A nemzetőr zászlójára esküt tesz le, hogy kötelességének hiven és buzgósággal fog megfelelni.

A 35. §. szerint „a nemzetőrségi egész institutio a ministerium hatósága alá helyeztetik“.

Eddig a törvény.

A törvényben tehát nincs kimondva, hogy a nemzetőrség melyik ministerium alá tartozik. Nincs, mert a tárczák

hatásköre még nem volt körvonalozva és ezért látjuk, hogy csakugyan többen rendelkeztek ez ügyben, — így a miniszterelnök maga, a belügyminiszter és a hadügyminiszter, valamint az ezek által kinevezett hatóságok is.

Országos központi intézője a nemzetőrségi tanács („haditanács“) volt s ennek 6 ügyosztálya. Ez kezdetben a belügyminiszterium fősége alatt önállóan működött, később azonban a hadügyminiszteriumba osztották be, mint annak organumát.

Hogy a nemzetőrség, később megváltozott céljának, a hadi célnak is megfelelhessen, a törvény pótlásául számos ministeri és más megbízott hatóságtól jött rendelet jelent meg; így különösen nevezetes az országos nemzetőrség szervezésével megbízott választmánynak jul. elején leküldött, „az állandó országos Nemzetőrség zászlóalj parancsnokai számára kiadott rövid utasítása. (L. 26. 27. és 28. oldal.)

Kérdés: mennyiben felelt meg a nemzetőrség a törvényben hirdetett céljának és mennyiben a tulajdonképeni rendeltetésének?

Ami a hirdetett célzt illeti, e tekintetben a törvény túlzásba ment. Mire való az a nagy sereg rendőr? Hát már mindenkinek rendőrré kell lenni? Még azoknak is, a kiktől (az alacsony census folytán) szinte félni lehet, hogy ők maguk lesznek a rendzavaró elemek? Túlzásba ment a fegyverkezésben is, gyilkoló fegyvereket: puskákat, dsidákat, kardokat adott kezeikbe polgártársaik ellen. Oly annyira kiérezhető a törvényből a hirdetett célz valótlanúsága, hogy némely helyeken mint pl. Zemplében nem tudták a törvényt megérteni, nem merték a nemzetőrség felállítását elrendelni. Félték a néptől, mely e fölfegyverzést volt földesurai részéről jövő merényletnek tartaná az imént kinyert szabadságai ellen.

Salamon e törvénycikkelyt egyenesen az összes magyar törvények egyik legsilányabbjának nevezte.

Ami a nemzetőrségnek harci célzát illeti, e tekintetben sem felelt meg az feladatának.

Nem felelt meg már csak azért sem, mert jóformán az egész országban nem tudták megérteni, hogy tulajdonképen mi is legyen az. Ezért látjuk, hogy jóformán minden megye a maga módja szerint szervezte őket. A törvényből kiokosodni nem lehetett. Pótló rendelet jött elég; de mivel az intéző kö-

rők maguk sem voltak a fogalommal tisztában, meg többen is intézkedtek benne, ezek sem vezethettek a kívánt célhoz.

Nem felelhetett meg feladatának, mert a hadi szolgálat csak 4—6—8—10 hétre vagy legfőlebb 3 hónapra kötelezte őket; s így midőn már némileg hozzászokhattak volna a hadi élethez, már mehettek is haza. „Mert nem bolondok, hogy kedves életöket kockára tegyék, miután a jó Isten őket az eljenséges ágyúútzból kiségitte“, írja Görgei egyik levelében. Éppen azért Görgei egy másik levelében azt kívánja, hogy „minden nemzetőri osztály, mely nem kötelezte magát a háború végeig, azonnal elbocsátandó“, nehogy „fegyelmezett csapatainkat is megmételjeze.“

Ezért azután a ministeri rendeletekben a pótlás, hogy csak erős, edzett emberek, s hogy csak azok indíttassanak ki, a kik az egész harc tartamára lekötelezik magukat.

Nem felelhetett meg feladatának azért sem, mert túlságosan sok a nemzetőr. Ezeknek fölfegyverzése, felruházása, élelmezése és otthon maradt családjaiknak biztosítása végtelen sok pénzt igényelt, oly tömérdek sokat, hogy annyit az állam és a megyék, az intelligensebb osztálynak a költségekről való önkénytes lemondása daczára sem birhattak meg. Így a fölfegyverzés bizony sok kívánnivalót hagyott hátra. Azok pedig, akik jól el lettek látva, fölszerelésükhöz könnyű módon jutván, ezeket könnyű szerrel el is pocsékolták. Így ha megfutottak — ami gyakran megtörtént — eszeveszetten dobálták el holmijaikat. A táborban és a merre csak keresztül vonultak — a városokon és falvakon — kedvükre puffogtatták fegyvereiket, sőt még arra is gondoltak, hogy majd otthonra is legyen, úgy hogy 10.000 ember 100.000 rendes katonaság által szükségelt lőpor- és tölténymennyiséget is elfogyasztott.

Ehhez járult, hogy a nemzetőr csak nagyobb fizetéssel vállalt több időre szolgálatot és ekkor is képzettségliány miatt csak a hát-, vagy tartalék- védnél volt használható. Itt pedig legtöbb esetben csak az eleséget emészteni s minden tekintet mellőzve a földnépének, honfitársainak kiméltlen zsarolásaival is magának bőséget szerezni igyekezett, úgy hogy 10.000 nemzetőr 40.000 ember eleségét is fölemészte, gyakran a rendes katonaságból álló elővédsereg kárára; minek kö-

vetkezésében fegyveres szakaszokat is kellett használni az elől álló seregek eleségének biztosítására.

Ily kiméletlenül bántak a ruhával is. Ha rendszeren fel is ruházták őket, az egy-két hónap múlva rongyokban fityeggett le róluk.

Pedig mily nagy szükség volt e dolgokra! Daczára annak a fegyverkészítési buzgalomnak, amit egyesek csodálatra méltóan kifejtettek, még a hadjárat vége felé is volt különben harczra képes honvédsereg, mely rendszeren fölfegyverezve nem volt.

Nem felelhetett meg a nemzetőrség feladatának, mert nem volt a harci szükségleteknek megfelelően szervezve és kitanítva. Nem voltak képzett vezetőik, nem volt fegyelmök s mindezekon felül nem voltak a rendes sereggel szerves összefüggésben. Nem voltak szervezve és kitanítva, mert az nem is volt lehetséges; egyrészt tanult kiképzőik nem voltak, másrészt a nagyobb rész erre nem is igen törekedett: a megyékben még nem, mert a gyakorlatokra a sürgős nyárimunkáktól vonták el őket; a táborban pedig már azért nem, mert mindig csak haza vágyódtak, előre tudván, hogy úgy sem sokáig tart megpróbáltatásuk ideje.

Tisztjeik megválasztása nem a katonai képesség szerint történt, hiszen úgyszólván egyformán nem értették katonai dolgokhoz. Hanem igenis választották azokat a polgári életben előbb elfoglalt állásuk, vagyonuk, esetleges áldozatuk, lelkesedésük, vagy éppen prókatori képességük szerint. Természetes, hogy e tisztiek sem hadba vezetni, sem fegyelmet tartani nem tudtak; még a fordulatokat is csak úgy könyvből tanulgatták. Azonban igen is jól tudtak zavart csinálni és a hadvezetőkre az áruló nevet ráfogni, mint pl. ez Baldaccival szemben történt.

Hasonló eset történt pl. Bácskában is, hol a szegedi alsó kerületi lovas nemzetőrök Tarr nevű őrnagyukat agyonvagdosták, mert a hiábavaló puffogtatásra lökészetet nem adott s azért hazaárulónak deklarálták. E lázadók közül a 3 főczinkost a szegedi hadi törvényszék lövette agyon.

Sokkal inkább szerették e táblabíró természetű nemzetőri tisztiek, — ép úgy néhány honvédtisztecske is, — a kényelmes s vigalmas életet; így pl. sokan a zászlóaljuknak szállítandó ruházás és felszerelés ürügye alatt, vagy más ürügy

alatt Pesten és a többi városokban mutogatták uniformisaiukat, míg társaik a táborban szenvedtek, úgy, hogy már a lapok is csipkedték „Sok tisztet láthatni a városban, csatának kell hát lenni valahol“.

A harci szellem és a hadi képesség szerencsétlenségünkre épen ez időben igen gyöngye lábán állott Magyarországon. Az előbb úzótt táblabirói politika még 1805-ben nyakát szegte a generalissimus, Károly főherceg ujonczozási tervének. Magyarországon nagy idő óta kötéllel kellett fogni a katonát. Már az, hogy törvényeink első sorban a féktelen kicsapongó, kisebb bűnösök besorozását parancsolták, megakadályozott a katonaság iránt minden magasabb felfogást. S mivel nem volt rendes conscriptio, így először a lakosság sepreje, ezek után a szegényebbek s csak legutoljára a mindig kibúvót találó gazdagabbak lettek katonákká; s ha a bor és hadfogadó legények cselei csábítottak is egyeseket hozzájuk, általában véve a köznép előtt a katonaság, mint magzatai elrablója és a zsarolások okozója gyűlöletes volt.

A nemesség fiai sem keresték boldogulásukat a katonaságnál, sokkal becsesebb volt előttük a zöld asztal; s hacsak nem vonzotta a fiút belső ösztöne a katonasághoz, nem is lett azzá; akkor is többnyire, hacsak birtokhiány nem kényszeríté a maradásra, béke idején mihamar nyugdíjaztatta magát. Az aristocratia is inkább külföldi utazásokban és a megyékben osztályrészükül jutott nagyobb megtiszteltetésekben szeretett gyönyörködni, mint a csillogó bár, de fáradtságos katonai életben.

Ily előzmények után léptették nálunk életbe a nemzetőrséget.

Ennek következtében, bár a kormány elég csalogató ajánlatokat tett a már nyugalomba vonult tiszteteknek és altiszteteknek, s habár eléggé csalogatták előléptetés ígérete mellett átlépésre a rendes sorenredbeli tiszteteket, még sem volt kapható elég katonai betanító, így, pl. a külömben intelligens zempléni önkénteseket is csak saját ujoncz tisztjeik gyakorolták (képekkel, alakokkal illusztrált) könyvből.

Csak legalább előzőleg valami kezdeményezés történt volna e téren, mint pl. Bécsben 1809-ben! De a magyar előzőleg csakis az úrnapi, vagy más diszmenetekből ismerte a fegyveres polgárt. Csakis 48-ban kezdtek e fogalommal meg-

ismerkedni s ekkor is divatszerűen. Mint az öltözetekben, úgy ebben is a francziákat követték, a magyar szokásokat és az előbbi hazai intézményeket figyelemre nem méltatva. Még a neve is csak fordítás. Adott ugyan hozzá Magyarország a magáéból is valamit, de mivel az országgyűlésen a katonai szellemet csak quietált kapitányok és főhadnagyok képviselték és mivel a „polgártársi“ gondolkozás oly uralkodó volt, a törvényben e kis jót is félszegen fogalmazták.

Igy pl. a túlzó democraticus szellemnek mily káros eredménye volt az, hogy a lóra termett magyarságnál nem a huszárságra fektették a fősúlyt. Igaz, hogy a törvény nem tiltja a lovas szolgálatot, de az által, hogy oly csekélyre vett census folytán a gyalog nemzetőrség számát oly tulzónan fölemelte, azt eredményezte, hogy a lovas szolgálatra képesített gazdagabb s így értelmesebb osztály inkább törekedett gyalogos tisztté lenni, a hol szintén járhatott lóháton, mint közhuszárrá. Pedig a Nagy Alföld mennyi sok jó lovaszt állíthatott volna ki és ha vesszük azt tényt, hogy lovas csapataink intelligentiáiknál fogva mennyivel jobb katonasággá fejlődtek, mint az összezsúrdult gyalogság, — bátran elmondhatjuk, hogy inkább egy lovas, mint 10 ily gyalogos. Hogy mennyire hasznavehetőek voltak még ujonez huszáraink is, mutatja azon körülmény, hogy a régi katona chevalierek nem voltak képesek kiállani heves attaquejaikat. Bebizonyították a Mátyás huszárok is, a kik 2—300-ra menő csekély számuk mellett is 3—4 hónapi gyakorlás után rettegtetői lettek az oláh felkelőknek, miután mintegy 1000-rel letetették a fegyvert s vagy 6000-et szétszórtak.

Mindig előny, ha az egyik hadakozó fél valamelyik fegyvernemmel fölösen rendelkezik. Mily előnyöket biztosított volna ez a lóra nem termett oláhokkal, szerbekkel, horvátokkal, még az osztrákokkal szemben is! E helyett azt látjuk, hogy vezéreink csekély lovasságukkal a döntő ütközetre spórolván, a hirtudásban s a kémlelésben járatlanok voltak. Belátták ezt egyesek s legalább jóakarattal igyekeztek a bajon segíteni. Károlyi pl. egy ezred lovaszt állított ki. A kormány is a mellett, hogy egyes szabad lovas csapatokból huszár ezredeket alakított (pl. a Bocskai huszárokból), szigorúan eltiltotta, hogy a régi huszár ezredek legénysége a gyalogsághoz áttétessék;

az egész országba lóvásárló tiszteket küldött, más tiszteket meg huszárok sorozásával bízott meg.

Nagy baj volt — mint mondám — az is, hogy a nemzetőrség nem volt a rendes hadsereggel szerves összefüggésben. Polgári hatóságok alá volt rendelve: a miniszteri országos ideiglenes bizottság, majd a nemzetőrségi tanács, mindezek fölött a belügyministerium alá s csak később a hadügyministerium alá. Összeírói, szervezői, vezetői polgáremberek: kormánybiztosok, szolgabírók, polgármesterek. Ez csak sürdőségeket idézett elő a hadvezérek és a polgári előljárók között; a hol pedig a hadvezér polgári emberek beszólását is megtűrte, ott valóságos parlamentális rendszer fejlett ki, — a mely parlamentális hadvezetésnek hibája csak az, hogy vele csatát nyerni nem lehet.

A törvény igazságos sem volt; sujtotta a szegényt, sujtotta a megletebb kort.

A XXII. törvényezikk elrendeli, hogy a 200 frtot érő ingatlan tulajdonosai személyükre nézve nemzetőr-kötelesek. Így míg az ily csekély vagyonnal rendelkező gazda köteles családját elhagyva kardot kötni, addig a gazdagabb sincs többre kötelezve s a gazdag özvegyek és kiskorúak pedig sem mire. Holott pedig a vagyonhoz mért hadi kötelezettség dogmáját már a serviusi alkotmány kimondja s ez nálunk is meg volt s még mindig törvényes alapokon nyugodott: a Zsigmond idejében behozott portalis katonaság intézményében, de meg az insurrectióban is. Mennyi jó lovas állíthattak volna ki a püspökök vagy más vagyonosok birtokaik arányában! De hát ez nem francia divat!

És ha a szegényebbek túlterheltségén egyes megyék, mint Zemplén segítettek is pl. az által, hogy az elhagyott családoknak napi 20 prtk. biztosítottak, — a jószándékot a pénzhiány akadályozta meg, úgy hogy fizetéskor elismerésre méltó esetekben is kénytelenek voltak minden kibúvót megragadni.

Általában helyesnek tartják, már a római seregben érvényre jutott amaz elvet is, hogy a hadi kötelezettség terhe az évekkel kevesbedjék. E törvény ellenkezőleg jár el. Míg pl. a 49 éves apa kénytelen a tábori fáradalmakat viselni, addig legény fia otthon lebzselhet; míg a meglett korú mester kénytelen kardot öltetni, addig erőteljes legényei nyugodtan maradhatnak. Hisz mindezek még nem önálló polgárok!

Igaz, hogy azok a fiatalok is beállhattak, amint hogy be is állottak. A közszellem, a nők lelkesedése kényszerített is a belépésre. Az azonban mégis csak igazságtalan valami, hogy a lelkesülő mindenét feláldozza, míg a közönyösebbek csak valamit, vagy éppen semmit.

Sőt a lelkesedésben is túlzásba mentek. Részint a hivatalnokok túlbuzgóságukban mindenkit a törvény alá vetettek, részint maga a nép is — a régi idők nyüge folytán — minden tisztviselőben zsarnokot látva vonakodott kiállani, ha azok is, kiket a törvény kivételbe helyezett, magukat a törvény alá nem vetik és megkívánta, hogy minden hivatalnok és a pap is kardot kössön—követelvén, hogy ha már menni kell, menjünk mindnyájan. A hivatalnokoknak és a lelkészeknek lévén főhivatásuk a lelkesedésben példát adni, hivatalaikat és lelkészi teendőiket hanyagolták el, a mi még sem segített a bajon, mert a ki megrögzött maradt, azt még sem lehetett hadba kényszeríteni. Így van ez a pl. az elég nagy Bodrogközben, honnan önkéntesül mindössze 5-en állottak be. Ép így a nem magyar ajkú polgároknál sem vált az practicussá.

Itt lehet megemlíteni azt a kárhoztatandó eljárást is, hogy egyes helyeken, pl. Bihar megyében a helyettesítés is divott. Az a saját maga existenciáját sem sokra becsülő pl. cselédnepség csak a rendzavaró elemet növelte.

Mind e bajok meg voltak mindenütt az országban, a szerencsésebb állapotok a kivételek.

De mindezen sok és nagy baj daczára se ítéljük el teljesen az 1848—49-iki nemzetőrségünket s ne törjünk pálczát hazafiaink harczyi képessége fölött. Szabadságharczunk története telve csodálatot keltő tényekkel s a nemzeti létért vívott főséges küzdelem babérait ellenségeink sem vitathatták el. Dicső hazafiainknak, az 1848—49-iki vitéz honvédeinknek köszönhetjük ezt, kik többnyire mint ujonczok, a Caesar veteránainak is diszére való halál-megvetéssel rohantak harczyképzettebb ellenségeik sorai közé és szegyenfutásba verték azokat. Ujoncz bár, de Görgei és mások kezei alatt rövid idő alatt kitünővé szervezett honvédségünk annyi belellenség daczára is kiverte egy régi európai nagyhatalmasság dicső hagyományokban gazdag seregeit.

És e dicső honvéd seregünkbe a harczyfiakat főleg a

nemzetőrség szolgáltatta. Önkéntesen, de sokszor besorozás útján is nemzetőreinkből honvéd zászlóaljok alakítottak. Ilyen nem kértett sorozást tartott pl. Görgei Pozsonyban a schwechati csata után. *Igy a nemzetőrségi intézmény jeles szolgálatot tett mint előiskola s mint harczra tüzelő intézmény.*

Ép úgy nem volnánk igazságosak akkor sem, ha a nemzetőrségtől magától is megvonnánk minden harci dicsőséget. Vannak a nemzetőrség, főleg a harcz tartamára vállalkozó önkéntes nemzetőrség történetében is szép tények. Különösen a lovas nemzetőrök voltak nagyobbrészt használhatók.

Igy nem szabad elsősorban elfelejtenünk azt, hogy míg honvédseregünk (az első 10 zászlóaljon kívül) nem volt, míg annak felállítása is lehetetlenné volt téve, addig a nemzetőrök s a népfölkelők állottak ki a hon védelmére s legalább számukból és lelkesedésükkel imponáltak ellenségeinknek; a szerbeknek s a magyart becsmélő Jellachichnak. Nélkülök tán a kis Horvátország bánja a nagy Magyarország fővárosába diadalmenettel vonult volna be — az egész világ előtt a leggyávább fajnak mutatva a magyart. A pákozdi csata mentett meg e gyalázattól. És e csatában, — egyik hadi történetírónk szerint — „igen nevezetes tény az, hogy a tolnai mozgó nemzetőrség Perczel alatt, továbbá a borsodi önkéntesek (s az I. honvéd zászlóalj) rendkívül kitüntették magukat“.

Főleg e nemzetőri seregével fogta körül Perczel, Róth és Filippovich horvát tábornokokat és rakatta le velök a fegyvert.

A Szt.-Tamás ostrománál levő nemzetőrök közül pedig többeket maga a személyesen ott körültekintő hadügyminister dicsért meg: így a hivatalos lapban a jászokat és kúnokat, az aug. 16-án tartott ülésben pedig az aradi (nemzetőri) tüzéreket, az aradi és békési lovasokat, a tolnaiakat, a jász-kúnokat, főleg a lovasokat és a bácskaiakat, főleg a szabadkaiakat és a bajaiakat.

Ép így használhatók voltak pl. Erdélyben a lovas debreczeni vörös pántlikások és még többben.

Később is, mint querillák, sok jó szolgálatot tettek a magyar ügynek, — fárasztották, éhezettették, késleltették elleneink rendes seregeit.

Mindez jele annak, hogy a maga módja szerint alkalmazva a nemzetőrség is használható volt.

Ámde, bár számtalan egyes esetet hozzunk föl a nemzetőr nevet viselő lelkesült 48—49-iki hazafiaink dicső tetteiből, mindez nem lehetne elegendő arra, hogy a nemzetőri intézmény iránt még a szabadságharcz ideje alatt elvesztett bizalmat visszaszerezze. Amint volt az, nem vált be; és ha a végszükségben pillanatra nyújtott segélytől eltekintünk, inkább káros volt az a házára, mint hasznos.

Ma napság — hál' Istennek — ily nemzetmentő institutiora nincs szükségünk; de ha a jövőben volna is, a nemzetőrség mint ilyen — multjából okulva — többé új életre nem ébreszthető. Valamint a keresztes hadak kaszás-kapás pórnépének összecsedítése ma napság már meg nem történhetik, úgy a magyar nemzetőrségnek is csak multja van, élete a történelemé.

b) A nemzetőrség Zemplénben.

A napnak sugarai nem veszhetnek el a semmiségben, hanem megvilágítják és termékenynyé, életerőssé teszik azt a földet, amelyre áldásos hatásukat terjesztik. Az egyszerű arabs pásztorból világhódító bajnokot növel Mohammed lángoló lelke s a galileai halászból elvi hőst, csak eszméjének élő harcizost Krisztusnak isteni igéi.

Ép így a dolgok természetes, szükségképeni folyamánya volt, hogy Zemplén megye, mely a haza legnagyobb fiát, Kossuth Lajost szülte, nevelte és ifjú korában éltette, az 1848—49-iki nagy események idejében egy sorban küzdött apostolával. A megyének ily időben másképp éreznie, másképp tennie nem lehetett. Mert ha áll is a közmondás, hogy: „nemo est profeta in patria sua“, nem állhat ez ily időben, midőn az egész ország szent exaltációban van, s midőn ezen országos mozgalom vezére éppen a megye szülötte. A megye polgáraiban a szebb érzés minden csirájának ki kellett volna vesnie, ha vezérét ily időben sem tudná megérteni és követni.

Még ma' is könybelábadnak öreg megyei honfitársaink szemei, ha a szebb, lelkesebb időkre visszaemlékeznek. Szinte az anyag is lelket nyert átható tüzőktől: az ekkor felvett megyegyűlési jegyzőkönyvek java megannyija ódai szárnyalású. Pedig a férfiú, ki ezen jegyzőkönyveket írta, t. i. Lehoczky László főjegyző, nem mindenben elvi barátja a mozgalomnak. Ő később a reactió tisztviselője lett; ez időben azonban még nem érezhetett, nem cselekedhetett máskép, mint többi megyei társai, annyira magába olvasztotta a szent tűz még az ellenkező véleményeket is.

A megye anyagi érdekei nincsenek közvetlen veszélyeztetve, nincs különösen az első időben; mégis a megye már kezdettől fogva nem kíméli az áldozatokat, csakhogy hazájának azzal is javára lehessen. Ha Kossuth Lajos az ő fia, meg kell mutatnia, hogy a földben is meg van a termelő erő és hogy úgy vezérei: Andrássy Gyula gróf főispánnal és Kazinczy András első alispánnal élén a tiszti kar, mint maga az egyszerű polgárság is megérett volt a szabadságra. Gyakran magát a kormányt is megelőzik jó akaratban és gondoskodásban; sok rendelet már életben találja azt, amit kíván.

E mindent legjobban megtenni akaró hazafias önfeláldozást mutatja a nemzetőrség szervezésének minden egyes phasisa is.

Ez intézménynek jóformán négy mozzanatát lehet találni a megyében.

Már márczius 22-ikén, a törvény szentesítése előtt, a nemzetőrség ügyében kibocsátott miniszterelnöki felhívás Zemplén megyét is gondolkozóba ejti ez eszme iránt. Az aggodalom azonban a megyére nézve fölöslegesnek tűnt fel. Kinevezi ugyan és pedig még a rendelet leérkezte előtt a megye első alispánja alatt az ügyeket folyton vezető megyei kisebb választmányt és kötelességévé teszi szolgabíráinak, hogy kerületeik rendben tartása érdekében járásaikban tar-

tózkodjanak, de a nemzetőrségnek felállítását egyáltalán nem tartja szükségesnek, sőt inkább veszélyesnek és mindenesetre gyanút ébresztőnek a köznépben, mely attól tartana, hogy volt földesurainak eme felfegyverkezése az ő imént kivívott szabadságuk ellen lesz.

De minek is az az őrsereg? Minden csendes, minden békés. A birtokos osztály még át van hatva ama fenséges érzettől, hogy honáért és embertársai érdekében önelhatározásából áldozatot hozhatott; a köznép pedig újong, mert többet nyert, mint amennyit csak remélhetett is. A megye elüljárósága mindent megtett, csak hogy népe bizalmát és szeretetét kiérdemelje. A közteherviselés, papi tized és az úrbéri viszonyok eltörléséről hozott törvényczikkeket választmányok által kerületenként szétosztatja és megmagyaráztatja. Persze, hogy ily gondoskodás, ily szeretetteljes elővigyázat után bizonyos büszkeséggel jelentheti, hogy „a megye népe rendszeres állapotban van és a nyugalom legkevésbé sem háboríttatik meg. Sőt a nemzetőrségnek helyenkinti felállítása most inkább a megmagyarázott törvények valódisága és érvényessége fölötti kételkedést is fölgerjeszhetné.“ Azt véli azonban, hogy az igen is fölállitható lesz akkor, ha a kötelező törvény hozatala után, az őrsereg az egész országban általánosíttatik.

Vajjon annak folytán-e, hogy az őrsereg intézményét az országban oly lelkesülve fogadták; vagy pedig annál fogva, mivel átérzik, hogy az izgatottság már a levegőben benne van, s így különösen nagy a zsidók elleni antipathia: de tény, hogy a nemzetőrséget illető vélemény öt nap alatt lényegesen megváltozik.

Az april. 10-iki gyűlés elhatározza, hogy addig is, amíg erre nézve országos intézkedés történnék, a megye székhelyén önkéntesekből álló csapatot ír össze. Már a megyegyűlésen megindítja az aláírási ívet és választmányt bíz meg azzal, hogy a helybeli városházán összeülve, minden rendű és rangú városi lakost és megyei ifjút hívjon fel a belépésre

s az ajánlkozók közül egy központi nemzeti őrsereget alakítson.

Begyakorlásukról is mindjárt gondoskodik. A helybeli fiók hadfogadó kormányt tartó Ordódy Kálmán, 34. számú magyar gyalogezred főhadnagyát jelöli ki e tisztre, s mivel ez activ katona, a dolog megengedésére s a megkívántató legalább 300 drb. kincstári fegyver megadására Br. Berchtold Fülöp katonai osztályparancsnokot keresi föl Kassán.

Tényleg szükség is van e nemzetőrseregre.

Az olasz háboruszkodás elkívánja tőlünk katonáinkat, ugy, hogy Zemplénben csak két század katona (huszár) van, s ezek is többfelé szétszórva¹⁾. Ki tartaná tehát föl a rendet, ha nem a nemzetőrség? Ha nincs is még komoly baj, de veszély fenyeget. Megyénk északi része idegen ajku, Kárpátokon túli szokásokkal és érzelmekkel. A varannói és sztropkói szolgabiráknak az alispánnal egyértelemben a belügyministeriumhoz fölterjesztett jelentésük szerint e vidék lakói nyelvi és vallási simpatikus összeköttetésben vannak a galicziaiakkal, a hol pedig nagy a forrongás.

Nem lehet nélkülözni a rend fentartó elemét és így először Újhelyben, majd Gálszécsen, Homonnán, Hegyalján, és Patakon mihamar megalakul a nemzetőrség. Az ápril 24-iki közgyűlés már életben találja ezeket.

Van tehát már nemzetőrség. Az eszme azonban még nem általános hogy általános legyen, ahhoz mindenesetre még nagyobb szükségérzetnek kell hatnia. Van azonban még oly hátráltató tényező is és pedig nem egy, a mi nem engedi a tökéletesebb megvalósulást, később akkor sem, a mikor a szükségérzet égető. E tényezők: a népben való bizalom hiánya, a katonailag képzett egyének rendkívül csekély száma és a

¹⁾ Először Pozsonyban állítanak fel nemzetőrséget. Alig, hogy az országgyűlés megszavazta a törvényt, már másnap megalakult az polgárokból és országgyűlési ifjakkól. Parancsnokukká Gróf Zichyt választván meg, még az nap este megkezdték az őrállást.

²⁾ Az egyik század van Terebesen, N.-Mihályban és Pazdicson; — a másik Tarczalon, B.-Keresztúron és Kisfaludon. Az egyes századok centralisálása sem lehetséges; mert N.-Mihályban a lépvész uralkodik, a másik század pedig Tarczalon el nem férne.

mi fő, a fegyvernek nemcsak megyeszerte, hanem országszerte való nagy hiánya.

A leíratok sokszor hangsúlyozzák és már megtörtént esetek után ismételve figyelmeztetnek, hogy csak oly helyeken állíttassanak fel nemzetőr-seregek, ahol az iránt ellenszenv nem mutatkozik.

Hogy oly kevés a katonailag képzett egyén; hogy nincsenek, akik nemcsak hogy hadat vezetni tudnának, hanem még annyian s olyanok sem, kik az önkénteseket betaníthassák, az általánosan ismert baj. Nem egy helyen kiszolgált s nyugalmazott katonák híjával, maguk a lelkészek gyakorolták be a népet — persze csak úgy, ahogy tudták — a katonai fordulatokba.

A fölfegyverzést, amint már a törvényből tudjuk, maga az állam vállalta el. Ámde nincs fegyver! A megyei nemzet-őrség mindvégig rendesen föl nem fegyverzett tömeg maradt. Sőt nemcsak, hogy nem kap a megye fegyvert, hanem még az itt található fegyvert is elviszik, hogy a délvidéki zavar-gások elnyomhatók legyenek.

A szükségérzet a nemzetőri intézménynek megyeszerte való általánosítására akkor nyilvánul, mikor a miniszterelnök május 16-án kelt fölhívása értelmében az első tíz honvéd-zászlóalj föllállítását elrendelte. A megye toborzást rendel, egyik kedvelt ifjút, Fáy Gyulát megbízva, hogy maga mellé véve 4 társát és 2—3 magyar seregrebeli katonát és vagy 6 czigányt, járja be toborozva a megyét.

Toborzásra azonban a fiatalság lelkesültsége következtében nem volt szükség. A pozsonyi országgyűlésről csak imént hazajött országgyűlési ifjaink, a megyebeli többi nemes ifjakkal, még e gyűlés alkalmával összebeszéltek és már másnap mintegy 40-en Pestre indultak, hogy a pesti 1-ső honvéd zászlóaljba beiratkozzanak. Pesten már ekkor egy pár napja folyt a toborzás, azonban eddigelé jóformán csak azok iratkoztak be, akiket a 20 pengő frtnyi foglaló és a felszerelésre kapott pénz csalogatott. Most, hogy a zempléni intelli-

gens ifjak (majdnem mind végzett jogászok) oly impozáns módon adták jelét önfeláldozó hazafiságuknak, másnap az összes lapok magasztalták őket, mire a pesti intelligens fiatalság is elszégyenkezve, valamint a vidékiek is csak úgy özönlöttek a seregbe, úgy, hogy 8 nap alatt megtellett a létszám (1200 ember). Ép így a zempléniek voltak az elsők, akik a 40 pengő frtnyi díjat a haza oltárára valamennyien följánlották.

Fáy Gyula, e daliás barna ifjú, ekkor éppen völegény volt, s ezért mielőtt a táborba indulna, menyasszonyához sietett. Midőn a Pestre mentek értesítették őt arról, hogy az 1-ső honvédszászlóalj létszáma betelt, Fáy egypár társával, mindjárt a menyegzőjét követő másnap reggel Kassára sietett a 9-ik zászlóaljba, a híressé vált vörös sapkások közé. Ezekkel ment a ráczok ellen, ahol Szent-Tamás ostrománál az elsők között esett el.

Az 1-ső zászlóalj, kik között csak végzett jogász mintegy 7—800 volt, később Kanizsára ment. Itt egy pár rövid hónap alatt ez intelligens ifjakat oly jól begyakorolták, hogy egy gyakorlat alkalmával a szintén ott állomásozó sorezred parancsnoka — akkor még az ő parancsnokuk is — jobbaknak mondotta őket maguknál a rendes katonáknál, akiknek a katonáskodás életpályájuk volt. Midőn a szabadságharcz kitört, e zászlóaljból levőket tömegesen nevezték ki tisztekké a többi alakuló honvédsapathoz. Maga az 1. zászlóalj pedig, tehát a még köztük maradt zempléniek is, Görgey felsődnai hadtestében vettek részt.

De térjünk vissza az itthon maradottakra! Az itthon maradt, vagy helyi nemzetőrség fejlődése is nevezetes lépéssel haladt előre, a mozgó őrsereg intézménye által fölkellett országos lelkesedés behatása következtében.

A május 16-iki miniszerelnöki felhívással majdnem egyazon időben kel másik két rendelet is. A miniszerelnök felhívja a törvényhatósági testületeket, hogy minden megyében járások szerint nevezzenek ki választmányt az összeírásra.

Hasonlókép huszár nemzetőrség föllállítását is elrendeli; majd pedig az országos nemzetőrsereg alakításával megbízott választmányynal egyetértőleg már az összeírások beküldését is megkívánja.

A megye csakugyan megbízza a 8 megyei r. t. várost és a 21 kerületbe kirendelt összeírókat³⁾ azzal, hogy a ministeri leirathoz csatolt minta szerint a nemzetőrséget helységek szerint összeírják és rendezzék. Az elkészített összeírásokat pedig fölterjesztés végett június 15-ikéig nyujtsák be.

Még nagyobb erélylyel folyik a szervezés, midőn már a hadügyminister is fölszólítja június 16-án (255. sz. a. k. rendeletével) a megyét, hogy Újvidéknek felzendülése miatt a nemzetőrséget mielőbb rendezze és gyakorolja, hogy szükség esetén a fenyegetett részek védelmére mehessen.

Most már rendes katonai parancsnoka is van a megyei őrseregnek és ez Bellosicz Ignác őrnagy, a Zemplén megyei nemzetőrség szervezésére kirendelt nemzetőrségi őrnagy. A lovasságé pedig Vay Ferencz.

³⁾ A megye területén rendezett tanácsú város volt ekkor 8, u. m. Tokaj, B.-Keresztur, Tarczal, Tállya, Mád, Liszka, S.-Patak, S.-A.-Újhely. — A 21 kerületbe az összeírás végett a bizottságokat így küldötték ki:

1. Geszthelyi kerületbe:	Szabó József,	Lánczy Imre.
2. Szerencsi »	Pándy Sámuel,	Bernáth Emánuel.
3. Tokaji »	Szirmay Ödön,	Spilenberg Gábor.
4. Pataki »	Mezőssy László,	Vadnai György.
5. Újhelyi »	Zilai Szakács Péter,	Besseney Gábor.
6. Bodrogi »	Szabó Mihály,	Vályi István.
7. Tiszai »	Pilisy Menyhért,	Kovács Ferencz.
8. Latorczai »	Gőcze János,	Horváth Zsigmond
9. Zempléni »	Juhász Lajos,	Püspöki Miksa
10. Terebesi »	Izsépy Antal,	Tóth Ferencz.
11. Gálszécsi »	idb. Bernáth József.	Kandó Tamás
12. Deregyei »	Reviczky György,	Bernáth Dániel
13. N.-Mihályi »	Szemere György,	Kossúth Mihály.
14. Rákóczi »	Br. Luzsénszky János	Lipcsey József.
15. Homonnai »	Gr. Vandernáth Henrik,	Hankóczy Mihály.
16. Sztakcsini »	Szilágyi Pál,	Malonyay Albert.
17. M.-Laborczi »	Füzesséry Ágoston	Szirmay János. (Horbókról)
18. Varannai »	Füzesséry Antal,	Podhajeczky Sándor.
19. Zsalobini »	Hunyor János,	Vladár Tamás.
20. Dobrai »	Bukovszky Ferdinánd,	Hunyor József.
21. Sztropkói »	Juhász Zsigmond,	Zsettvy Mihály.

A kerületenként kirendelt összeírók vannak megbizva, Br. Barkóczy Imre elnöklete alatt a szervezéssel is. E választmányok és különösen az őrnagy „az állandó országos nemzetőrség zászlóalj parancsnokai számára kibocsátott rövid utasítás“ szellemében helységenként úgy szervezik a nemzetőrséget, hogy az, daczára az egyesek ellenmunkálkodásainak, daczára az egyes vidékeken — különösen a Bodroglközben — a nép között ez intézmény iránt tanúsított hidegségnek, már augusztus 7-én mintegy 13 ezren vannak összeírva. Ez oly nagy szám, hogy annak szervezésére, különösen ily kiterjedt megyében egy őrnagy elégtelen. Megkéri tehát a ministert, hogy Pándy Sámuel őrnagy, országos haditanácsost, mádi születésű közkedveltségű megyei társukat a másik szervező őrnagygyá nevezze ki. E kérelemnek azonban magasabb érdekek állanak útjában; Pándy már megbecsült szakember az országos tanácsban is, azért nem bocsáthatják.

Ez állandó sereg minél tökéletesebb kifejlődését különösen két körülmény gátolja: a nyári idő és a fegyver hiánya.

Nyári idő van, legnagyobb a munka. Tudjuk, mily emberfeletti erővel munkálkodnak ilyenkor földművelőink, nem csoda, ha nincs kedvök katonáskodni. Sok is a baja Bellosicznak, még a hetenként csak 2—3 napon mintegy másfél óráig tartó gyakorlatoktól is vonogatják magokat. Pedig a felsőbb hatóságok az országos dolgok kényszerítő hatása alatt épen most sürgetik azt. Panaszkodik is Bellosicz, hogy a 3 havi begyakorlásra szánt idő eltelik eredmény nélkül, pedig épen a felsőbb megyék volnának azok, a hol a galicziai zavarok miatt a nemzetőrségek oly karba volnának helyezendők, hogy szükség esetén kimozdíthatók legyenek.

S a megye mit tehet? Nem nyúlhat kényszerrendszerbályokhoz; csak a lelkesedés és lelkesítés eszközeit használhatja. Meghagyja előjáróinak, hogy a megye felső részében az első alispán, az alsó részében pedig a másodalispán az őrnagygyal egyetértőleg és tisztí karuk segítségével mindannyiszor közbejárjanak, a hányszor szükséges. Főképen pedig

a zászló alá való esketések és tisztválasztások alkalmával legyenek jelen, hogy a dolgot ezáltal is ünnepélyesebbé és lelkesedést ébresztőbbé tegyék. Sőt még a hadügyministert is megkeresik, hogy befolyásával őszinte és erős kapcsolatot alkosson a katonai és polgári hatóságok között.

A hazánk egén tornyosuló fellegek, a vészterhes napok megint csak határozott benyomást gyakorolnak ez intézményre és fejlesztik ezt határozottan oly irányban, a mely irány *a magyar* nemzetörség ideális gondolatánál annak életbeléptetése alkalmával csak sejthető lehetett. A körülmények erőszakos fejlődésénél fogva az országos nemzetörség az alkotmány és a kihirdetett szabadság védőjévé lesz a kormány eszközével, a rendes hadsereggel szemben. Az országgyűlés által megszavazott 200,000 katonát illető törvényt nem akarják sanctionálni, tehát nemzetőr czímen kell a magyar vitéz-
nek talpra állani fenyegetett hazája védelmére.

A miniszterelnök augusztus 13. án (782. sz. a) a Közlönyben és más hirlapokban is megjelent rendelete a megyéknek meghagyja, hogy mellőzve a katonai czállal össze nem egyeztethető eddig követett azon eljárást, hogy a nemzetőrseregét tömegesen kiindítva, a gyengéknek és aggastyánoknak is a táborba küldésével csak az állam gondját növelték¹⁾; azonnal teremtsenek erős és egészséges egyénekből álló hadierőt, a kik arra kötelezettek magukat, hogy míg a harc tart, vagy a hon szolgálataikat kívánja, a kormány rendeleteinek magukat alávetik és ezt a haderőt gyakorolják szorgalmasan s várják be a kiindításra vonatkozó hadügyministeri rendeletet. Ez a rendelet a második mozgó nemzetörségünk életének csirája, az idő pedig nemzetörségünk s a hazafias lelkesedés legszívemelőbb korszaka.

Megyebeli nemes és legelőkelőbb ifjaink ily nagy időhöz méltó buzgalommal — vetekedve sietnek följánlani magukat és szolgálataikat a haza védelmére. A megye pedig oly ajánlásokat, oly áldozatokat hoz a haza oltárára, a mik a Hannibal

¹⁾ Vonatkozik az egyes megyékből már elébb is kiindított nemzetőrökre.

által fenyegetett Róma világhírű senatusának és polgárságának is méltó diszére válhatnának. A közönség szemefénye, a megye jövő idejének majdani notabilitása örömmel ragadja meg a honszabadító kardot és lelkesülten csoportosul a kibontott zászló alá. Majd a toborzók közé állva, bejárják a megyét és egyéni szeretetreméltóságukkal, családi összeköttetéseik révén tömegesen gyűjtik a szabadságért küzdő, harcra tóduló vitézeket.

Meghajolunk ez ifjak nagysága előtt, de meghajoltak már apáik is; maga a főispán indítványozza, hogy e példaadó ifjaknak köszönet szavazzassék és elhagyott hivatalaik csak ideiglenesen, 50 évet túlélt egyénekkal töltesenek be.

Még a női világot is elragadta a lelkesedés, az itthon maradott ifjút megvetették és kigúnyolták. A mily örömmel adá a spártai nő fia és férje kezébe a paizsot, hogy vagy ezzel, vagy ezen; ép oly megnyugvással gondolt a 48-iki nő eltávozott férjére és kedvesére, ki „elment felkeresni a vést, mely a haza szent földén dühöng, mert szemébe köpnék, ha puja kéjvágygyal még most is szoknyám széleit taposná.“ Az anya megcsókolá fia fegyvereit és megáldá azt, mondván, szégyenlené, ha nem menne.¹⁾

A megye mit tesz? Látva az országos kincstárnak szegénységét és a haza nagy veszedelmét, saját házi pénztárából és lakosai adóiból ajánlja meg a felszerelés és ellátás költségeit; sőt, hogy katonája a harcra erős szívvvel meg is állja s ne pedig a családjáért folyton aggódó apa, gyermek és testvér kezébe adja a fegyvert, biztosítja a távolba menőket, hogy szeretetteikről a megye közönsége hiven fog gondoskodni: biztosító levelet ad arról, hogy még a család-fentartó kar harci munkában fárad, honmaradottai naponta 20 pengő krajczár²⁾ segítségben fognak részesülni, mely se-

¹⁾ Karsa Endre leveleiből.

²⁾ 1 pfrt = 1 frt 5 krral o. é.; 1 pfrtban volt 60 pkr. 1 pkr tehát = 1.75 kral o. é. 3 pkr. volt 1 garas.

gély továbbra is fog járni azoknak, kiknek a fentartója a honvédő harcban esik el.

A gyakorlatokat azonnal megkezdik, a begyakorlási időt egy hónapra határozzák. A katona nem kereshet; ellátásukról és költségükről a megye gondoskodik. Saját pénztárából ajánlja meg ez időre azt a napi zsoldot, a mi a rendes katonának is jár, t. i. a 8 pkr. Ép így mint katona a napi 2 font kenyeret is igényelheti, valamint a hol megtelepszik, az elszállásolást. Ezekről a megye megbizottja, a szolgabíró gondoskodik. A gyakorlásra szánt hónap eltelte után, midőn a megyéből kimozdítottak, az álladalom viselte költségeiket, s viszont a nemzetőrkatonáknak is a 8 krból kellett fizetniök a húst (1 font hús ára = 4 garas.)

Határozatilag a betanító fizetését és a felfegyverzés költségeit is a megye vállalta el; e költségeket azonban tényleg ki nem adta, a mennyiben a ruházaton kívül más felszerelést nem adott. Katonai betanítókat nem kapván, az erre irányzott kiadás is elmaradt.

A megye továbbá mindent elkövet, hogy katonáit, mint polgárokat is biztosítsa. Megnyugtattja őket az iránt, hogy mint önkéntesek csak egy évre kötelezik le magokat. Megyei embereinek hivatalait fentartja; a többiek, mint pl. lelkészek, tanítók és mások érdekében az illető előljárókat keresi meg. Fölír a ministeriumhoz, hogy katonái — a különben is törvényes intentió értelmében — sem vagyoni, sem személyi perekkel ne zaklattassanak, sőt az e nemű biráskodások teljesen beszüntettessenek.

Van practicus érzéke is: a katona feledje otthonát, egyedül hivatásának éljen! Ehhez szükséges, különösen már ily polgári embereknél, bizonyos könnyüvérőség is. Ne hiányozzék tehát a czigány („hàngászkar“), „a lelkesedés egyik legbuzdítóbb tényezője“ sem, a ki ép úgy kapja zsoldját, a kinek ép úgy biztosítva van családja, talán özvegye, mint többi honvédtársáé. Ily lelkes és sok irányu működésnek eredményének is kell lenni.

Alig hangzik el a toborzó dobszó, alig, hogy a szolgabírák kerületeikben kiteszik a jelentkezési ívet, már is százként sietnek a seregbe, úgy, hogy a szeptember 4-iki bizottsági gyűlés már befejezettnek mondja az összeírást, mivel a követelt újonczok kiállításával, a további toborzás szükségese megszűnt. Augusztus 21-ikétől szeptember 4-ikéig mindössze két hét van s e két hét elegendő arra, hogy a család-
atyákból, hogy a polgárokból az egész sereg össze-gyűljön.

A tiszáninneri kerületbeliek begyakorlásával Görgey Arthur őrnagy van megbizva, kihez a kerületbeli őrnagyok rangjuk megtartásával alá vannak rendelve. A begyakorlási hely Szolnok; a seregnek szeptember végéig harcckészen kell állani.

A megye határozata szerint az újonczok szeptember 12-én S.-N.-Patakon gyűltek össze, a hol Bellosicz vezetése alatt megkezdették gyakorlataikat. Ugyanekkor osztatnak be csapatokba és választják meg tisztjeiket. Mintegy 740-enek vannak és 3 századba osztattak be. Az 1-ső századot képezték a sárospatakiak; századosuk: Pálkövy Antal (tanár), főhadnagy: Sebeczky András, hadnagyok: Kún Dániel és Balog Lipót. A 2-ik századba osztatott be S.-A.-Újhey, a felföld és Bodrogeköz¹⁾; századosuk: Farkas Lajos, főhadnagy: Erős Ferencz (Szabolcsból), hadnagyok: Kandó Tamás és Matolay Viktor. A 3-ik századot képezték a Hegyalja és az alföld; századosuk: Mezössy László, főhadnagy: Zábráczky László, hadnagyok: Szepesy Péter és Tan Guszti.

Itt szentelték fel a r. kath. egyházban Brezenhaim Ferdinánd herczegné, született: Schvarczenberg Karolina herczegnő zászlóanyasága mellett a nemzeti színű nehéz lobogót²⁾ s mindjárt fel is esküdtek a zászló alá.

¹⁾ A Bodrogeköz viselte magát legrosszabbul; mindössze öten jöttek; pirult is eleget ez öt a többiek gyávaságáért.

²⁾ A zászlót a Sennyey baroncsok vették és varták. A veres mezon ki volt varva: »A közbátorságért,« a fehérén a magyar korona, s a zöldön: »Ne bánts a magyart!« A felszentelésnél Soós József refm. lelkész, harciba menő honfittársuk, mondott szép beszédet. E zászló a harc után vissza került s a megyeházán, a nagy teremben a deszka alá rejtették, azonban Epperjessy István provisorialis ügyész följelentésére azt a Bach korszakban fölvezték és elégették. A megyeházán lévő másik zászló a lovasságé volt.

Mivel csak a tiszteknek voltak kardjaik s a többieknek semmi fegyverök, s mivel betanító katonák sem voltak, csak a katonai mozgásokat és fejléseket tanulták szintén újoncz-tiszteiktől, a kik könyvből tanulgattak. A kollegium udvarán tartották gyakorlataikat szakaszonként és századonként mindennap, még vasárnap is, reggeli 7—8 órától majd délig, később délutánonként is. E gyakorlatok elég lanyhán folytak.¹⁾ Nem csoda, a kényelmes polgári életről még most sem kénytelenek leszokni; a jó sárospatakaik, mint kedves vendégeiket, szívesen látják őket. Dicséretükre legyen azonban mondván, az engedelmességet nem szegték meg, s rabnagyuknak, Keresztessynek (a törvényszéki bíró atyja) dolga nem akadt.

Október 4-én indultak ki a megyéből kocsikon Szolnokra. Ezzel a csapat megyei természete megszűnt, az álladalom katonái lettek.

Görgey csapataival Szolnokról ekkor már elment volt, s ezért másnap, korán reggel, ök is Pest felé indultak, magukhoz vevén azt a mintegy 40 főnyi kis csapatot, kik már előbb Szolnokra mentek volt a végett, hogy Görgey őket tüzér-, hídász- vagy utász-csapataiba beoszsza. Mivel azonban a belépésnél 3 évre kellett volna magukat kötelezniök, nem állottak be, hanem bevárták most érkező földieiket.

Pesten létük alkalmával 3 nevezetesebb dolog történt velök: fegyvereket kaptak, számuk meggyarapodott és új őrnagyukká Andrássy Gyula gróf lett.

Pestre érkezésük után mindjárt másnap a Hermina-téren nagy-számu közönség, megyei követek és katonatisztek jelenlétében szemlét tartottak felettük; e szemlének kedvező benyomása következtében vette át a zászlóalj vezetését volt főispánjuk: Andrássy Gyula gróf őrnagy. Volt őrnagyuk Bellosicz, kit különben sem szerettek, ezután visszatért az állandó megyei őrséghez. Később a császáriakhoz pártolt, de

¹⁾ Karsa Endre szeptember 21-én kelt levele: »itt csodálatos tétlenség, s boszantó pangás van. Mindeddig semmit sem tanultunk. Ma egész nap, mint egyébkor összegyűltünk, eloszlottunk és punktum. Minden összejövetelkor újra rendeznek bennünket, ekkor eloszlunk. Majd kiszül, de hátha késő, ki a hibás.«

Bajusz József főhadnagy Klapka megbízásából öt S.-Patakon elfogta s a Tokajon levő magyar táborba vitte.

Még ugyanaz nap délután a budai fegyvertárba mentek át, kísérve a pesti nép rokonszenves rivalgásaitól: „Éljenek a zempléni honvédek!” Kossúth ugyanis az ő zempléni honfitársai számára fegyvereket tartatott fenn. A legjobb minőségű gyutacsos (12 fontos Zünder) puskákat kapták, ehhez panganétot és patrontást.

Ez időben érkezett Pestre az öreg Bethlen Ferencz gróffal mintegy 20 erdélyi és nagybányai önkéntes is. Mivel ezek önmagukban csapatot nem alkothattak, most a zempléniekhez csatlakoztak. Ennek következtében, a most már mintegy 850 főre szaporodott zászlóaljban, egy negyedik századnak föllálítása vált szükségessé. E századba első sorban az erdélyiek és azok osztattak be, a kik Szolnokon vártak volt a seregre, azután pedig az önként jelentkezők. E századnak kapitánya: Bethlen Ferencz gróf lett, főhadnagya: Kandó Tamás, hadnagyai: Karsa Endre és Kossúth Pál, őrmesterei pedig: Szász Lajos erdélyi és Nagy Gerzson zempléni önkéntesek.

Pestről harmadnap hajón felfelé indultak és Öttevényben partra szállván, innen gyalog Győrbe, majd egy kis pihenő után Mosonyon keresztül, megint csak gyalog, az osztrák határszélre rendelt parndorfi táborba mentek,¹⁰⁾ a hová október 15-én este érkeztek s már mindjárt másnap október 16-án a sereggel benyomultak Ausztriába.

¹⁰⁾ Pesten október 10-én 3—4 óra között szálltak az „Erős” nevű gőzösre és két sleppjére; a többi még három slepp az eleséget vitte. Nagyon lassan haladtak; már Visegrádnál rájok sötétedett. Esztergomnál virradtak meg, s este Komáromba értek, honnan mindjárt másnap kora reggel tova indultak, anélkül, hogy a várost csak meg is tekinthették volna. Még ugyanezen nap, október 12-én d. u. 1 órakor megérkeztek Öttvénybe, és innen gyalog este 6 órakor Győrbe. Győrben a lakosság nagy része leirhatatlan örömmel és lelkesedéssel fogadta őket, némelyek azonban ugyancsak ridegen; így Fűzy Károly nemzetőrnek és még két társának a kapun kellett bemászniok egy némethez, a kihez beszállásolva voltak, s a ki később vendégszeretettel akarta vétkét elfeledtetni.

A következő egész napot Győrben töltötték, a hol a hadi törvényeket olvasták fel előttük, majd másodszer is felesküdték. Jellemző, hogy még mindig (49. ápr. 14-ig) hűséget és egedelmességet fogadtak a királynak.

Ez időtől önkéntes v. mozgó nemzetőrségünk története beolvadt a 1848—49-iki honvéd sereg életének történetébe.

A szeptember 25-iki bizottmányi gyűlés id. Bernáth Józsefet megbizza, hogy egy 200 tagból álló vadász-nemzetőrséget alakítson. E seregbe első sorban a jól lövők és azok veendőik be, a kik saját költségükön képesek nemzetörkődni s csak ezek nemlétében olyanokból is, a kik különben megbízhatók. Állomási helyök Gálszécs, a hol mindig 100—100 felváltva teljesíti az őrséget. Ezekhez számítva a már előbb összeírott, polgári foglalkozásaikat folytató, mondhatni ünnepnapi katonákat, a rend fentartó eleme számra nézve még mindig meghaladja a 13,000-et, úgy, hogy egy másik őrnagy kinevezése is szükségessé válik. Ez új szervező őrnagy Madarassy Miklós, ki Bellosiczczal a viszonyok szerint, úgy osztoszkodik meg a csapatokon, hogy Bellosiczé lesz a megye déli része, Madarassyé pedig az északi.

Később, midőn a nemzetőrségbe helyezett bizalom csökkent, ennek tekintélyével együtt szállott alá az iránta való buzgalom is úgy, hogy még a háború folyamán megszűnt annak a gyakorlása.

c) A zempléni nemzetőrség tagjai, felszerelése és szervezése.

A nemzetőrség létszáma Zemplénben már 1848. aug. 7-én meghaladja a 13,000-et. E szám később csak növekedett.

Ha a megye lakosságához mérve szemléljük ezen tekintélyes hadi létszámot, el kell ismernünk, hogy a nemzetőrségről hozott 1848-iki XXII. t. cz. 2-ik §-át megyénkben buzgalommal fogták föl és hajtották végre.

E törvényczikk értelmében a nemzetőrségnek tagja lehet mindaz, akit a szervező hatóság erre érdemesnek tart; azaz mindenki, hacsak nem gonosztevő. Ámde ezen szabály csak a házi nemzetőrségre vonatkozik; a táborba vonult, ú. n. mozgó nemzetőrsereg tagjai mind önkéntesek, legalább Zem-

plénben azok. Oly megyékben, ahol a kívánt létszám az önkéntesekből ki nem tellett, sorshúzás útján egészítették ki azt, mint pl. Biharban. Ott még az is szokásban volt, hogy akire a sors esett, helyettesítette magát pl. a kocsisával. Nálunk egyedül a homonnai zsidóság kérelmezte e helyettesítést, de sikertelenül. Nem nagy baj. Az állandó nemzetőr-ségnek, amitől ősi sémi természetüknél fegva úgy irtóztak, nem igen jutott a harczy dicstettekből

Nálunk az önkéntes nemzetőrséget az intelligens fiatal-ság és a derék polgárság képezte; a nem közējők való elemet már föl sem vették. Ehhez járult még a Budapesten való jó fölszerelés, s így valónak ismerhetjük a zempléniek azon állítását, hogy a parndorfi táborban levő nemzetőr-katonák között úgy a harczy képességet, fölszerelést, rend- és fegyelem fentartását illetőleg, mint intelligenciájukat és tekintélyes számukat tekintve, mindenképen kitűntek. Hasonló derék nemzetőrség volt még a gömöri, akikkel később egyesítve lettek és a nógrádmegyei.

Az első tíz honvéd-zászlóaljba beállott megyei honvédek számát nem tudjuk. A parndorfi táborba mentek száma mintegy 800; az Erdélybe rendelt lovasságé pedig mintegy 200.

A nemzetőrségnek élelemmel, ruházattal és fegyverekkel való ellátása a törvény értelmében az álladalmat illeti; tényleg azonban a megye is részt vesz e nagy megterheltetésben. E költségeit a megye áldozatkészséggel és zúgolódás nélkül viseli, csak annyit kér, hogy a ministérium ígérje meg azt, hogy a költség a megyének majd visszatérítetik.

Az alap, amiből a költségeket fedezi, a megye 1848-ik évi 952. sz. határozatával a haza rendkívüli kiadásainak fedezésére kivetett holdankinti 4 pkr., melynek szolgabírák segítségével leendő behajtására beszédőket küldenek ki. Sept. 15-ére már tényleg be is hajtották. A megye ugyan reménykedik, hogy e rendkívüli adót jobb idők beálltával beszámítják az évi adóba, azonban könnyen elgondolhatjuk,

hogy e remény a kormányforma megváltozása következtében teljesen megghiúsult.

Lelkiismeretesen kezelte-e a megye a népnek arca verítékével szerzett ezen összeget? Ha tekintjük azt a számos kiadást, amelybe a katonák zsoldja, az elhagyott családok fentartása és a hadi felszerelés került; ha tekintjük továbbá azt a csapást, mely a hadi pénztárt a császári katonaságnak rablása által sújtotta, bizvást elmondhatjuk, hogy a megye pénzének hű sáfárai voltak.

Első sorban a két alkalommal felszerelt mozgó nemzet-örség költségeiről szólunk.

Az összeírás és a toborzás költségei mind a megyét terhelik. A megye a belépés napjától mindaddig fizeti a 8 pkrakat, valamint a 2 font kenyérnek és szolgabírók által a nemzet-örség ellátásának érdekében tett egyéb intézkedéseknek költségeit, míg csak a megye határain belül van a sereg. Mint tudjuk, okt. 4-én hagyták el Patakot, tehát majdnem egy hónapig terheli a megyét a kiadás.

Még jelentékenyebb összeget képeznek az itthon hagyott családok fentartására kiadott összegek. Míg a családfentartó a keresettől elvonva, a harcban küzd hazájáért, addig a megye vállalja el a családjáról való gondoskodást; sőt biztosítja az aggódo apákat és fiaikat az esetre is, ha a halál sűrű csapásai őket is eltalálnák. Ezek családja nem marad nyomorban, mert a megye az ezekről való gondoskodást kötelességének ismerendi. A sept. 4-iki bizottsági gyűlés Lehoczky főjegyzőnek meghagyja, hogy mindazon önkénteseknek, akik ezt kívánják — kivéve természetesen a különben is katonasorban levőket — hiteles pecsét alatt biztosító-levelet adjon ki az iránt, hogy családjaik, míg odalesznek, vagy míg az esetleg megözvegyültek nevöket viselendik, 20 pkr. napidíjban fognak részesülni. E díjakat, t. i. a 8 pkr-t és a 20 pkr-t a hadbamenő ezigányok és családjaik is megkapják.

Természetes, hogy e biztosító-levelet és díjakat a jobb-

módúak nem vették igénybe, de természetes az is, hogy ezek az összeségnek csak csekélyebb részét képezik.

A megye lelkiismeretesen be is tartotta ígéretét; azonban, midőn e ténynek az 1849-ik évi jegyzőkönyvekből tudomására jutunk, ugyanott egyszersmind azt is megismerjük, hogy a kiadások a megyei pénztárt nagyon is kimerítették, mert egyes családok folyamodása alkalmával, bár be is ismerik, hogy a család azt megérdemelné, és hogy különben nyomorúságban vannak: ahol nincs pecsétetes levél, ott a 20 pkr. fizetését megtagadják és legföljebb segélydíjjal enyhítik pillanatnyilag a nyomort.

Az állandó nemzetőrség is csak pénzbe kerül, különösen az önkénteseknek eltávoztása után felállított, 200 tagból álló gálszécsi nemzetőrség folyton fegyverben álló 100—100 tagjának ép úgy jár a napi zsold, mint a rendes katonának, mint az önkéntesnek. Továbbá a Galiczia felől betörő ellenséggel szemben folytatott védelmi harcokkal járó mozgósítási és egyéb költségeket is csak maga a megye fedezi.

Némi segítségére szolgálnak ugyan a megyének az önkéntes adakozások, így pl. Geöcze János latorczai kerületi főszolgabíró 176 frt 34 krt terjeszt be, ebben a leleszi prépostságnak magának lóra adott 100 pfrnyi adományát. — Klobusiczky János gróf egy hátaslovat ad stb. Az ezen és más adakozások azonban nem tesznek oly nagy numerust.

A sereg legnagyobb részt gyalogság, — az önkéntesek beállása egy évre kötelező. Az eredeti szervezés szerint csakis gyalogos és lovas nemzetőrség van; azonban Görgey Arthur, — a tiszáninneri csapatok begyakorlására kirendelt őrnagy-parancsnok, — felhívására tüzer, űtász és hídász csapatokba való belépés végett több önkéntes megy Szolnokra. Mint már tudjuk, ezek akkor e nemű csapatokba nem állottak be, hanem csatlakoztak volt a később odaérkezett zászlóaljához. Így tehát csakis a gyalogos és lovas nemzetőri seregek szervezésével kell megismerkednünk. Ezek szervezését az országos nemzetőrség szervezésével megbízott vá-

lasztmánynak julius elején leküldött „az állandó Országos Nemzetőrség zászlóalj parancsnokai számára kiadott rövid utasítás“ szabályozza.

Ennek értelmében az összeírás, a földrajzi viszonyok, tehát kerületek, községek, útczák és házak sorrendje szerint történik.

Minden század a fő (Budapest) és nagyobb városokban 200 főnyi erejű, több községekből álló kerületekben 400 főre is szaporodhatik. Hat század képez egy zászlóaljat és minden század 4 szakaszból áll. Van tehát egy zászlóaljbán nagyobb városokban 1200—1600 ember, vidéken pedig 2400 is.

A zászlóalji kar áll egy minisztertől kinevezett őrnagyból s ennek maga mellé választott segédtszttéből, valamint a zászlóalj által választott 1 zászlótartó, 1 zászlóalji dobos, 1 orvosfőnök és 3 alorvosból.

A század tiszteket az őrnagy befolyása mellett maga a század választja; kell pedig minden századhoz: százados, főhadnagy, 2 alhadnagy, 2 őrmester, 12 tizedes és két avagy nagyobb terjedelmű széthelyezésnél 4 századdobos. A választási rendszer teljes szabadságát az utasítás csak annyiban óhajtja befolyásolni, hogy figyelmeztet arra, hogy képessé-
gükre, valamint a legénység előtt való szeretetre méltóságukra, egy katonai testületnél mulhatlanul szükséges egység és egyetértés érdekében tekintettel legyenek. A harcztéren azonban már az őrnagy nevezi ki a fő- és altiszteket.

Az állandó nemzetőrség begyakorlására minden század, elszórt helyzeteknél pedig már a szakaszok számára is alkalmas tereket jelölnek ki; ép így riadóter jelölendő ki zászlóaljak számára is.

A lovasság osztályokban rendeztetett; minden osztály egy őrnagy vezetése alatt áll és két lovasszázadra oszlik, minden század azután négy szakaszra. Egy században van 150—200 ember, tehát egy lovasosztályban 300—400. A lovasosztály élén áll az őrnagy, mellette a segédtsztt, egy zászlós, egy trombitás és egy baromorvos. Minden lovasszázad

élén pedig egy első- és egy másodkapitány, két főhadnagy, két alhadnagy, tizenkét tizedes és két vagy négy trombitás. Lovas mindenki lehet, a ki oda jelentkezik, mivel azonban a lovas katona felszerelése különösen őt magát terheli, már a belépésnél figyelmeztetnek az illetők, hogy a törvény megengedi, nem pedig parancsolja a lovas szolgálatot. Itt már inkább szerepel a helyettesítés; gazdag urak, szegényebb sorsú nemes megyei ifjakat teljes lovasfelszereléssel látnak el.

A beoktatásra oktató katonákat rendel a törvény és pedig minden századhoz 4-et. Az egész oktatás az őrnagy felügyelete alatt áll. Az oktatók első sorban nyugalmazott vagy kiszolgált tisztok és altisztok lennének, csak ezeknek hiányában a legközelebb állomásozó katonaságtól kérendők betanítók. Mint már tudjuk a zempléni őrségnek ily katona betanítói nem voltak, hanem maguk a szintén újoncz tisztok tanították a legénységet úgy a mozgó, mint az állandó seregnek. A tisztok magok képekkel, alakokkal illusztrált könyvből tanulták a gyakorlati szabályokat.

A nemzetőrök, míg fegyverben vannak, ugyanazon katonai törvények alatt állanak, a melyek alatt a honvédség. A rövid utasítás megkívánja, hogy a fegyvergyakorlatok, valamint a rend fentartása országszerte egyforma legyen. Az erre vonatkozó szabályzatot azonban ekkor még nem írták meg; az csak később jelent meg. Ezen Gaibelnál megjelent *gyakortati szabályokból* mintegy 60 példányt szerez be a megye.

A ruházat úgy az önkéntes, mint az állandó nemzetőrségnél egyenlő, és pedig: buzavirágkék dolmány, sötét köpeny, hosszú nadrág, fél csizma és kék előbőrös sapka. Az utasítás azonban a házi nemzetőrségnél ideiglenesen a már meglevő másféle ruházat használatát is megengedi, az egyenruha azonban a taktikai beosztás alapját nem képezheti. A tényleges állapot szerint az állandó nemzetőrségnél jóformán csak a tisztoknak volt saját költségükön szerzett egyenruhájuk. A többi a gyakorlatokon saját polgári öltözetében jelent meg. A megyebeli ifjak még a mozgó nemzetőrségben

is lehetőleg kimélték a megyét. Dolmányt és sapkát mindenki kapott. A többi ruházatot azonban első sorban azok, a kiknek tisztességes polgári öltözetük nem volt, így pl. a nadrágot, kiki a magáét hordhatta. Köpenyeget jóformán mindenki kapott, azonban a kinek volt már olyasszínű köpenye, az azt csináltatta át katonai köpenyeggé. Ha a nemzetőr később a rendes honvédseregbe lépett át, nemzetőri ruháját, míg csak el nem kopott, továbbra is megtarthatta. A huszár nemzetőr, mint tudjuk, minden fölszerelését, tehát ruházatát is ő maga állította ki. A huszár ruhája is olyasforma volt, mint a gyalogosé, hozzá járult még a kék mente és a vörös csákó. Két külön nembeli lovas és gyalogos egyenruha 84 pengő frtba került.

A fölfegyverzés okozza a legtöbb bajt nemcsak a mi megyénkben, hanem országszerte általában. Eleinte külföldről hoztának fegyvereket, de ezeket a bécsi ministerium lefoglalta. A budai fegyvergyárunk szinte elképzelhetetlen munkásságot fejtett ki. Igazgatója a derék Lahner György, ki megmutatta, hogy a harctértől távol is mily hasznára lehet a hazának egy lelkes szakember.

A lőpor előállításában a legtöbb érdemet Rombauer szerzte, kinek nemcsak a szükségletet kellett fedezni, hanem egyszersmind feledtetni azt is, hogy országunk nem iparos, és hogy különösen a hadi szerek hiányában, úgy az anyag mint munkás tekintetében a külföldre van utalva.

Bármily nagy is az igyekezet a lőszer előállításában, a szükséglet, különösen kezdetben fődözni nem képesek. Ezért a komoly összecsapás legelső idejében is kénytelen a belügy-ministerium (1848. júl. 24-én kelt 618. sz.) felszólítani a megyéket és hazafiakat, hogy a déli pártütők ellen tóduló hazafiakat, bátor seregének fölfegyverzésére a távolabbi megyék küldjenek fegyvereket. Irják tehát össze a megyék mindazon fegyvereket, a melyek a megye területén találhatók, a lakosok pedig különösen a fegyvergyűjtemények birtokosai felszólítandók, hogy fegyvereiket ajánlják fel a hazának. A

fegyverekből megtartandó mindaz, a mi a nemzetörségnek okvetlenül szükséges, valamint az az egy is, a mit kiki önvédelmére megtarthat. E fegyverek becslés mellett vétetnek át és a háború után az illetők vissza-kapják fegyvereiket, vagy azoknak becsárát. A hadiszerek árulása és készítése, sőt a vasárús boltok és a puskaművesek műhelyei is szigorú felügyelet alá vétetnek.

Budapestnek Windischgrätz által történt elfoglalása után a többi dolgokkal együtt a hadi szerek és a fegyvergyár részei is N.-Váradra szállítottak, a hol az ú. n. várbán rendezték be a műhelyeket és raktárakat. A várat tökéletes fegyvergyárrá alakították át s megint csak Láhner (ezredes később tábornok) és Rombauer alatt megfeszített erővel munkálkodtak. Majd új fegyvereket csináltak, majd pedig a megyékből összeszedett fegyvereket hozták használható állapotba.

Ulrich tüzér-őrnagy és készletfelügyelő Várad mellett Peczen egy-pár nap alatt löporgyárat állítatott fel, a hol hat órai fölvaltással ezer embernél többel dolgoztatott. Készítetett ágyúlokészletet s ezenkívül naponta csak puska-töltényből többet kétszázötvenezernél.

Ugyancsak N.-Várad mellett Pecze-Szt.-Mártonban ágyúöntőde és ágyúfuroda állítottak föl, melynek vezetője Lukács Dénes alezredes (később ezredes) volt. Az itt öntött ágyúk hat fontosak voltak és jól hordva halált szórtak az ellenségre. Itt sikerült Skopal főhadnagy fáradozásainak az ekkori időben elhíresedett kongreve röppentyúk javított nemét előállítani s azokból egy fél üteget alakítani. Ezek hét fontos gránátokkal 1200—1400 lépésnyire hordottak és Willinger tüzér főhadnagy (egykori cs. kir. tüzmaster) vezetése alatt Bem hegyi harezaiban nagy sikereket arattak.

Az áldozatkészségnek és az itt működő szakemberek¹⁾

¹⁾ Kossuth e kitűnő szakemberekről Simonyi Ernőhöz 1872. nov. 20-án írott levelében ezeket mondja: »helyünket sokan betöltöttük emberségesen, de mindannyiunk közt csak három ember volt, aki helyét oly bámulatos sikerrel töltötte be, hogy azt hasonló sikerrel lehetetlen lett volna más által betölteni. E három ember Láhner tábornok, Lukács honvédezredes és Duschek Ferencz volt.«

hazafias önfeláldozásának köszönhetjük, hogy a tavasszal megújuló hadjáratot nemcsak begyakorlottabb, hanem jobban is fölfegyverzett sereggel kezdhették meg vezéreink. S bár még a hadjárat vége felé is volt honvédsereg, melynek puskája nem volt, ezt nem a fegyverek kevés voltának, hanem csak annak tulajdoníthatjuk, hogy a Kossuth és Szemere kedvenc eszméjének képviselői, a nemzetőrök és a szabadcsapatok, ha megfutamították őket nem egyszer eszeveszetteen dobálták el fegyvereiket és fölszereléseiket.

Mint tudjuk, a fegyverzet kiállítása Zemplénben is a legtöbb baj és gondot okozta. Végeredmény gyanánt vehetjük, hogy az itthon maradottak azzal fegyverezték fel magukat, amivel épen tudták: puskákkal, karabélyokkal, kardokkal, dzsidákkal, buzogányokkal vagy épen egyenesre feszített kaszákkal és más ilyenmü fegyverekkel. A tiszteknek azonban már mindnek volt kardja, de még ez sem szabályszerű, hanem csak amilyen kinek-kinek volt.

A táborba vonulók a budai fegyvertárból kaptak 9—12 fontos gyutacsos (Zünder) puskát; tokmányt vagy patrontást és szíjas szuronytokot.

A lovas nemzetőr fegyvere áll: egy kardból és két pisztolyból, egy kard- és kézszíjból, továbbá a szükséges töltényekből s a hozzátartozó tokmánynyal együtt. A lovas nemzetőr jobban bírná a költségek viselését, de azért itt is bizony ki-ki csak olyan kardot köt, amelyene épen volt.

d) A zempléni nemzetőrök a harctéren.

A Zemplénből táborba vonult önkéntesek egy része lovas, a másik tekintélyesebb része gyalogos volt. Mint már tudjuk azok az erdélyi hadsereghez mentek, ezek pedig az ország határszélén levő parndorfi táborba.

A lovasok mintegy 200-an voltak Vay Ferencz őrnagy és gróf Sztáray Ferdinánd kapitány vezetése alatt, s miután Miskolczon némileg begyakorolták magukat, az erdélyi táborba

indultak. Mivel nagyon siettették őket, folytonosan kettős marsban kellett haladniok, úgy, hogy Deésre november 23-án ígen fáradtan érkeztek, sok hasznavehetetlen lóval, sőt többeket betegen elhagyva.

A Katona Miklós és gr. Teleky Sándor fősege alatt itt lévő csapatokat mindjárt másnap megtámadta Urban, osztrák ezredes. A zempléni nemzetőrség a Naszód felé vezető útvonalon, a Deéshez legközelebb eső Retteg helység közelébe rendeltetett. Az ellenség azonban Szamos-Újvár felől jött és mivel ez út védelmére nem fordítottak elegendő erőt, Deés városába is csakhamar benyomult. Ekkor a zempléniek a Somkút felé vezető töltésre, a város hídjától mintegy 500 lépésnyire ott felállított ágyútelepek fődözésére küldettek.

Alig tett az ellenség a város hídjától ide vagy két lövést, az ott felállított gyalogerő — kivéven a bécsi légiót — visszatartóztathatlan futásnak eredt, úgy, hogy Vay csak az ő zempléni lovas csapatjával, egy szakasz Vilmos huszárral s egy kis csapat szatmári lovas nemzetőrsggel eszközölte a magyar részről felállított 3 ágyú fedezését. Egyideig ki is tartották az ellenség sűrű ágyúlövéseit, de midőn a tüzérhadnagy lova lelövetett, ez a még próbálatlan magyar tüzérek között a legnagyobb rendetlenséget idézte elő, úgy, hogy még alig egy pár lövést tevén, hanyat homlok rohantak a többi, már régen megfutamodott sereg után. Ennek következtében Vay is kénytelen volt meghátrálni november 25-ikén és 16 ágyúval Nagy-Bányára jó rendben be is ért.

A zempléni lovasok nem akartak tovább szolgálni, mivel majd mindegyiknek podgyásza, sőt a csapat társzekerei is Deésen veszték, a lovak pedig többnyire hasznavehetetlenekké váltak. Elhatározták tehát, hogy Zemplénbe indlnak, hogy ott magukat újra rendbe szedhessék.

Ily rövid tartamú volt a zempléni lovas nemzetőrség hadi esete. A zempléni lovas nemzetőrség, mint ilyen, megszűnt létezni, tagjaik közül némelyek beállottak a rendes

huszárokhoz, mások a honvédekhez, a nagyobb rész azonban haza jött Zemplénbe. Midőn Schlicket Kassáról kiűzik, a kassai csatában ismét szerepel néhány zempléni önkéntes lovas nemzetőr, de csak futári „galoppain“ szolgálatban.

A zempléni lovas nemzetőrségnek Deésnél való viselkedését Vay Ferencznek hivatalos jelentése alapján adtam elő, más világitásba helyezi azonban az itt levő összes, de különösen a szatmári nemzetőrség gyávaságát maga Teleky Sándor gróf „Deésnél — írja ő — ezer sváb lovas nemzetőr, Rákóczy zászlajával élükön, s más 6—7 ezer lándzsás és kaszás polgártárs, kiknek legjobb fegyverök a gubájuk volt, megiramodtak; a sváb leugrott lováról, hogy sebesebben szaladhasson, a szamosközi nemes atyafi hóna alá fogta csizmáját s mezítláb velocipedelt a nagy-bányai bércek felé.“

Jellacsicsnak Pákozdnál történt leveretése után ez Ausztriába hátrált vissza, a hol idő-közben Bécsben szintén kitűtött a forradalom. Bécsset Windisch-Grätz és Jellacsics seregei szállották meg. Bécs csak akkor számíthatott volna sikerre, ha őket a magyarok is támogatták volna. Mivel azonban a magyar kormány a királyával s a törvényes alappal ekkor még nem szakított, a magyarság, különösen a tiszti kar habozott támadólag föllépni a császári sereg vezére Windisch-Grätz ellen. Ezért a magyar sereg, bár kétszer is átlépett a határon, nem tett semmit Bécs fölmentésére, s midőn végre mégis elhatározta a császári sereg megtámadását, akkor Windisch-Grätz serege már túlerős volt. A magyar sereg október 28-án átkelvén a Lajtán, 30-ikán Manswörthnél megtámadta Jellacsics táborát, a hol is Guyon őrnagy csapatjával szuronyszegezve foglalta el a falut. Schwechát mellett azonban a komáromi kaszás nemzetőrök egy bomba által megrémítve, vad futásnak eredtek s magukkal ragadták a sereg egyéb részeit is, úgy, hogy ezek csak a határon innen voltak rendezhetők. Természetes, hogy Bécs ily segítség mellett elbukott.

Az október 16-ika óta az ezen táborban lévő s az osz-

trák határon szintén most harmadszor átvonult zemplénieknek ez volt az első csatájuk, a melyet veszteség nélkül kiállottak, bár az első sorokban voltak felállítva s bár a futó sereg fődözését is eszközölték.

A magyar sereg azután, tehát a zempléniek is, mintegy másfél hónapot töltöttek a határszélek védelmében, a Lajta partján.

Midőn azonban Windisch-Grätz december 15-én megindította támadó hadjáratát Magyarország ellen, e sereg Görgey vezérlete alatt mindenütt hátrált a császáriak előtt. Már december 18-án elhagyják Parndorfot, majd nemsokára Győrt, s végre december 26-án Bábólnánál vereséget is szenvednek. Itt megint csak sokat szenvednek a zempléniek, mint a visszavonulás fedezői. A magyar sereg azután visszavonul Pestre, majd midőn Windisch-Grätz 1849. január 5-ikén bevonul a fővárosba, a magyar sereg észak felé távozik. Windisch-Grätz befejezettnek látja már művét és tényleg már a lehető legrosszabbul is állanak a magyar ügyek, s csakis Görgeynek sikerül ezt megváltoztatni, egy lángeszűleg keresztül vitt fáradságos és veszélyes téli felső-dunai hadmenettel. Görgey ugyanis, hogy Windisch-Grätzet elvonja a Tiszántúlnak, — a magyarság és a menekült kormány egyedüli menhelyének — megtámadásától, a bányavárosokon keresztül egérutat tesz, s folytonos viszontagság és zaklatás között a Szepességre hozza át táborát, hogy e megmentő hadmenetének most már sikeres keresztülvitelével egy jobb idő megérkeztét jelentse. Február 10-ikén találkozik Görgey hadteste a Klapkáéval, a ki csak az imént verte meg Zemplén megyében (Tarczalnál és Bodrog-Keresztúrnál január 22-ikén és 23-ikán, Hidas-Németinél pedig február 8-án) Schlicket, a ki ennek következtében s a braniczkói szorosnak Guyon által február 5-ikén történt bevétele következtében kénytelen a csak imént majdnem meghódított Tiszáninnent elhagyni és Windisch-Grätzhez hátrálni.

Görgey s az ő derék fel-dunai seregének dicsőségéből

a zempléni önkéntes nemzetőrség is egyformán kiérdemelte a maga részét. Ez idő után azonban már nem sokáig állott fenn. Görgey nem kedvelte a szabadabb felfogású nemzetőri rendszert, s midőn a honvéd zászlóaljoknak egymásután történt felállítása következtében már oly nagy rendes seregre tett szert, hogy Windisch-Grätz kiűzésére támadólag is felléphetett, a nemzetőrseregeket haza bocsátotta. A zempléniek még február 26—27-én ott voltak a kápolnai csatánál is; tényleges részt azonban nem vettek, mint vezérek Görgey sem, hanem csak a menekülő szökevény magyar katonák összefogdosását eszközölték.

A kápolnai csata után feloszlatta, egyik részük ott maradt, hogy beállva honvédnak, tovább is részt vegyen a szabadság kivívásában, a nagyobb rész azonban haza jött és itthon is maradt. Csupán csak egyszer készültek még újlag fegyvert fogni, akkor t. i. mikor Szemere Bertalan, a népfölkelési csapatok fölállítását rendelte volt el. Ismét megindult a mozgalom, azonban e csapatok fölállítása már örökre elmaradt.⁵⁾

⁵⁾ E munka kútforrásai mindenek fölött a megyei levéltárban létező ezen időbeli jegyzőkönyvek és okiratok; ezeken kívül egyesek életrajzi előadásai, Matolay Etele »Visszaemlékezései«, Karsa Endre levelei, Hegyesi Márton; »Biharvármegye 1848–49-ben« s végre az országos felfogást illetőleg Horváth Mihály híres műve és Marczali: »Legújabb-kor története.«

Fogadják hálás köszönetemet mindazok, kik e munkám megírásában segélyemre voltak; így különösen Bodeczky Ede megyei levéltáros úr, ki a példás rendben tartott levéltárban mindenkor a legszivesebben útbaigazított; továbbá Karsa Ferencz, Fűzy Károly, Balog Lipót urak és a többiek.

Beke Lajos.

A használt kútfők.

Munkám kútforrásai mindenek fölött a Zemplén megyei levéltárban létező ezen időből való okiratok és jegyzőkönyvek; ezeken kívül egyesek szóbeli előadásai, Matolai Etele „Visszaemlékezései,” Karsa Endre levelei, Hegyesi Márton „Biharvármegye 1848--49-ben” és az 1847--48. törvények XXII. t. cz. e.

Az országos felfogást illetőleg a korszakot általában tárgyaló műveken kívül használtam, mint specialis munkákat: Salamon Ferencznek a Budapesti Szemle 1890. évfolyamában megjelent „A nemzeti őrseregről” szóló értekezését, Gelich Richard (tábornok) „Magyarország függetlenségi harca 1848--49-ben,” Mészáros Lázár „Emlékiratát”-t, és „Külföldi levelei és emlékiratát”-t, egy esetben Görgei Arthur „Gazdátlan levelek”-et; továbbá a „Közöny” és a „Pesti Hirlap” 48--49. évi megfelelő számait. Ezeken kívül fölhasználtam, a mi dolgokat személyesen láttam, főleg „az 1848--49. szabadságharcai emlékek és képek kiállításá”-ban és hallottam, különösen a 48--49. honvédeink menedékházában.

Használtam végre Laboulaye Egyesült Államok történetét és Taine francia forradalom történetét.

Az egyes adatokkal is lehetőleg beszámolandó, oldalonkint jegyzem föl azon kútfőket, miket az illető részekenél felhasználtam, vagy amennyiben a kútfő használata feldolgozás folytán már felismerhetetlenné vált, azt a kútfőt, a hol az illető dologra nézve több-kevesebb felvilágosítás nyerhető.

A rövidítések magyarázata.

sz. — az ügydarab száma. Az egyszerűen idézett számok a Zemplén megyei levéltár számai és pedig az 1848. évből. Egyéb ügyiratok körülményesebben vannak jelölve.

jkv. — a megyei közgyűlés, a megyei „állandó bizottmányi gyűlés” v. kisebb gyűlés jegyzőkönyve.

A felsorolt kútfőknél csak a szerzők neve van kitéve, a mű nem. A római szám jelezi a kötetet, az arabs az oldalt.

Az egyes kútfők felsorolása.

Az a) ponthoz.

Különösen itt nehéz a kútfőket egyenkint feltüntetni.

1. old. Laboulaye és Taine.
1. a. Az 1848. tvék. A min. eln. felhívása 350 sz. a.
2. A min. eln. kiáltványa : Pesti Hirlap máj. 17. és 650 sz.
2. a. A nemzetőri elnökség 1848. sept. 26. kelt „Figyelmeztetése”; Gelich I. 335.

3. Az 1848. évi XXII. t. cz.
3. a. Az utasítás. 1114. sz. Apr. 5. jkv: 350 sz.
4. Görgei levele Kossuthhoz Pozsonyból 48. nov. 15. Batthány 48. aug. 13: 782. sz; a rend. megjel: Közlöny aug. 13, Pesti Hirlap aug. 15. és 1192. sz.
4. a. Pl. Görgei lev. Pozsony, 48. nov. 11. és Bellosicz jel. aug. 20-án: 1203 sz. Tarr esetét a menedékházban hallottam.
5. Különösen Mészáros, főleg I. 335. 178. 192. és követ. old.
5. a. Különösen Salamon.
6. Különösen Salamon. Zemplén m. szept. 4. és más gyűl: 1490. és más sz.
6. a. Főleg Mészáros, pl. I. 96. A bodroghöziekre pl. Füzy.
7. Főleg a menedékházban hallott dolgok, Gelich pl. I. 197. 228. 97. 113. s köv. o. A guerillákra nézve főleg a honvédelmi biz. 48. decz. 18. rendeletei. Különösen jeles volt Kornidesz Lajos őrnagy felső-magyarországi szabad csapata; Boniczky Losonczon.
8. Pl. Görgei (Gazdátlan levelek. VIII. lev.) Kerékgyártó és Salamon véleményei.

A b) ponthoz.

9. 1848. márcz. 22. kelt min. elnöki felhívás s apr. 5. k. jkv: 350. sz.
10. A min. ideigl. bizotts. apr. 3. leirata s az apr. 10. jkv: 352 sz.
11. Apr. 20. jkv: 358 sz. és apr. 22. jkv: 362 sz. Hunyor Mihály homonnai lelkész levele: 361. sz. és Szabó Zsigmond Gálszécs városa jzöje lev: 362 sz. s a 368. sz. megyei határozatok.
12. A min. eln. apr. 21. leir: 378 sz; Horváth Mihály, Mészáros I. 92. stb. old. A fegyverek elvitelére nézve több min. rendelet érkezett, pl. a belügymin. júl. 24. 618. sz. a. és az 1112. és 1113. számok; a min. eln. máj. 16. án kelt „Fölhívása“: 650 sz. A toborzásra nézve: a máj. 25. jkv. határozat: 867 sz. és Balogh Antal s. a. újhelyi járásbíró elbeszélése.
13. Folytatólag a járásbíró elbeszélése.
14. A hadügymin. jun. 16. felszól: 947 sz; júl. 3. jkv: 971. sz.
15. Aug. 7. jkv: 1116. sz; Bellosicz jel. aug. 20. a. s a megyei jkv. aug. 21: 1203 sz.
16. Pl. Gelich I. 85; min. eln. aug. 13; Közlöny; Z. m. levéltár 1192 sz.
17. A szept. 4. kelt lemondás az ifjak nevének és hivatalos állásuknak feltüntetésével s a jkv.: 1495 sz.
18. Aug. 21. jkv: 1192, aug. 22 jkv: 1193, szept. 4. jkv: 1490. és 1493. sz.
19. Matolai, Füzy Károly elbeszélése.
20. Füzy K. elbesz., Karsa Endre, Matolai.
21. A 20. oldalon jelölt kútfők.
22. Szept. 25. jkv: 1664 sz. Madarassy őrnagygyá lett nov. 6. 1918 sz.

A c) ponthoz.

23. Horváth M. Gelich. és Hegyesi. Homonnia zsidók kérelme nov. 26. és a megyei határozat decz. 4 : 2131. sz; Füzy K. elbesz; Gelich I. 197. és a 962. 1192. 1594. és 1590. sz-ok.

24. Aug. 21. jkv: 1192 sz; aug. 22. jkv: 1193. szept. 4. jkv: 1490. 1493. és 1494. sz-ok.

25. Pl. 183/1849 sz. 307/49. 375. és 376/49. sz-ok; szept. 25. jkv: 1664. sz; önkéntes adományok: 1882. sz. Görgei aug. 29. levele: 1491 sz, Matolai.

26. L. az „Utasítás“t.

27. A ruházatra nézve a határozat: szept. 15. jkv: 1590. sz. Egy gyalogos és egy lovas nemzetőr öltözete 84 frtba került. Nemzetőri ruházatok láthatók: Gelich I. 40, továbbá a gróf Kreith által (Budapest, Károly körut és Dohány-utca sarkán) rendezett 1848—49. szabadságharczi emlékek és képek kiállításában: I. terem 111. 112. 158. 159. 160. 165. 168. sz. képeken.

28—29. A löszerek előállításáról: Horváth M. Marczali és Gelich. A nagyváradi (illetve biharmegyei) fegyvergyártásról egész részletességgel szól Hegyesi. A fegyverek összegyűjtésére vonatkozó rendeletek: Hadügymin. jun. 16. 255. sz. a: 947 sz, a belügymin. júl. 23. 618. sz. a: 1112 és 1113. sz. ok. A zemplénmegyeiek fegyver beszerzésére nézve: jul. 12. jkv: 1114 sz; aug. 7. jkv: 1115 sz, aug. 21. jkv: 1192 sz. és Matolai.

A d) ponthoz.

31. A deési esetre nézve: Vay őrnagy N. Bányán nov. 26. k. jelentése: 2114 sz. — továbbá Salamon és a többi használt általános művek.

32—34. A használt általános tört. művek; Karsa E. lev. Füzy K. Román Sándor s mások elbeszélései.

